VÄSTERBOTTENS MUSEUM

ARKEOLOGISK RAPPORT

Skog & Historia
Västerbottens län 2003

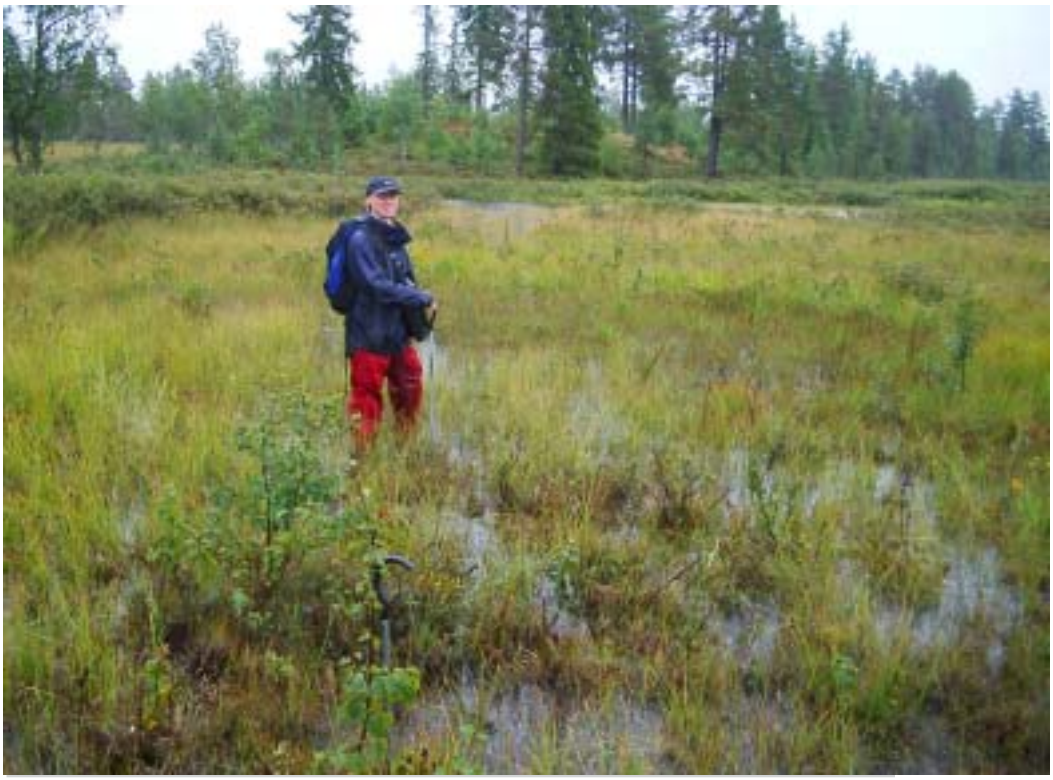

Västerbottens museum
Uppdragsverksamheten

Erik Sandén och Berit Andersson 2004

Sammanfattning 3
Bakgrund 3
Tidigare projekt av typen ”Skog och historia” 3
Arbetsgången 4
Mängden registrerade lämningar 4
Förutsättningarna inför 2003 års säsong 4
Utbildning 5
Metodutveckling 5
Skogsbränder 5
Fältdator 6
”Medlespjutet” en ny typ av jordsond 6
Fältarbetet 2003 7
Prioriteringar 7
Socknar 7
Burträsk 9
Bygdeå 10
Byske 10
Degerfors 11
Dorotea 12
Hörnefors 13
Jörn 13
Nordmaling 14
Nysätra 15
Skellefteå 16
Stensele 17
Sävar 18
Umeå 19
Vilhelmina 20
Vännäs 20
Åsele 21
Granskade lämningar och lokaler 22
Kvarstående fornlämningar 23
Utvärdering 23
Övriga arbetsuppgifter 24
Arkeologisk utgrävning av boplatsvall i Nordmalings kommun 24
Seminarium ”Stenålderslämningar och skogsbruk” 24
Regional handledare i kursen Skoglig kulturmiljövård och skogens kulturarv 24
Speciella lokaler 24
Boplatsvallar vid Vojmån 24
Kvartsbrottet på Lillkludden 25
Torrböle 26
Skogsbrand 27
Bengömmor i Örträsk 28
Dammvallen i Malbäcken 29
Referenser 31
Kartbilaga 33

Rapport över granskning inom skog och historia 2003 i Västerbottens län

Sammanfattning

Verksamheten inom ”Skog och historia” under 2003 finansierades genom att Länsstyrelsen i Västerbottens län beslutade om statsbidrag med 1,2 milj kr (28:26 medel). Under året har tre arkeologer varit verksamma i projektet och utfört granskning av tidigare års registreringar av forn- och kulturlämningar. De har alla under året genomgått steg 2 i Riksantikvarieämbetets platsledarutbildning. I Skellefteå kommun har några arbetssökande medarbetare inventerat under början av fältsäsongen. Dessa har fått sammanlagt ca 5 dagars handledning

Under 2003 har granskning genomförts i 16 av länets 28 socknar. Totalt har 60 kartblad granskats varav 47 kartblad i skala 1:10 000 och 13 kartblad i skala 1:20 000. Sammanlagt har 535 registrerade lämningar granskats, av dessa bedömdes 204 som fornlämningar, 23 lämningar har satts som bevakningsobjekt och 84 är övriga kulturhistoriska lämningar. Resterande 224 lämningar har bedömts som naturbildningar, sentida täktgropar eller så har de ej återfunnits. Bland fornlämningarna som granskats dominerar boplatser, kokgropar, boplatsgropar samt fångstgropar. Granskningen har under säsongen tagit längre tid än planerat.

I september genomfördes en mindre utgrävning tillsammans med frivilliga från Nordmalings kommun. Resultaten var mycket spännande och visade en välbevarad smidesplats från förromersk järnålder.
Erik Sandén har varit regional handledare i kursen ”Skoglig kulturmiljövård och skogens kulturarv”.
I samarbete med RAÄ planerades och genomfördes tvådagarsseminariet ”Stenålderslämningar och skogsbruk”.

Bakgrund

Tidigare projekt av typen ”Skog och historia”

Projektet ”Skog och Historia” har bedrivits i Västerbottens län sedan 1997. Under alla år har arbetssökande medarbetare inventerat och registrerat kulturspår i skogen och sedan spridit resultaten av inventeringen i bygden genom bland annat lokala informationsträffar, exkursioner mm. Skogsvårdsstyrelsen i Västerbotten har under åren 1997 - 2002 varit projektägare och stått för administration och den dagliga arbetsledningen gentemot de arbetssökande medarbetarna. Arkeologer vid främst Västerbottens museum, men även Skogsmuseet och Skellefteå museum har bidragit med utbildning och handledning i fält samt bedömning och granskning av lämningar.

1997 påbörjades projektet ”Skoglig kulturhistoria” som bedrevs i 14 av länets 15 kommuner (ej Bjurholm). Finansieringen var enbart nationella medel. Sammanlagt var 90 arbetssökande medarbetare engagerade i projektet, till sin hjälp hade de ca 1,5 arkeolog.

1998 på började ett liknande projekt med samma namn som föregående år. Projektet avslutades 30/6 1999. Vissa fältinventeringar genomfördes även 1999. Under 1998 var 55 arbetssökande medarbetare engagerade och under 1999 var de 28 stycken. Inventeringar genomfördes i 12 kommuner. Under 1998 var 2 arkeologer anställda i projektet. Under 1999 fick de få inventerare som var i fält hjälp endast vid enstaka tillfällen.
Projektet delfinansierades genom medel från EUs strukturfonder.

Under 2000 påbörjades 2 olika projekt. I början av fältsäsongen startade ett ”Skoglig kulturhistoria” projekt i 6 kommuner i inlandet. Till sin hjälp hade de arbetssökande medarbetarna 1 arkeolog. Projektet var delfinansierat från EUs strukturfonder. I september påbörjades ett nationellt finansierat projekt i Umeå kommun, ”Skoglig kulturhistoria – Umeå”. Här fanns 1 arkeolog tillgänglig på deltid.

Under 2001 fortsatte projektet ”Skoglig kulturhistoria - Umeå”. Ett nytt projekt ”Kulturarvet i skog och bygd”, med delfinansiering från EU:s strukturfonder, mål 1, påbörjades i kusten. Samtidigt påbörjades även två andra projekt med nationell finansiering. Dessa var ”Kulturarvet i skog och bygd - Inlandet” och ”Skoglig kulturhistoria - Byske laxdal”. Länsstyrelsen beviljade statsbidrag till projekten (28:27 medel).
Sammanlagt bedrevs projekt i 11 av länets kommuner och 7 arkeologer var anställda under fältsäsongen.

Under 2002 fortsatte alla projekten från 2001, dessutom igångsattes ännu ett nationellt finansierat projekt med namnet ” Skoglig kulturhistoria - Bjurholm/Vindeln”. 12 arkeologer arbetade med projekten i 14 av länets 15 kommuner. Länsstyrelsen beviljade statsbidrag till projekten (28:27 medel).

Några arbetssökande medarbetare i Skellefteå kommun fortsatte att inventera under början av säsongen 2003. De hade hjälp av arkeologer i ca 5 dagar.

Arbetsgången

De arbetssökande medarbetarna har under alla år skrivit beskrivningar på fältblanketter med något olika utformning. Blanketterna skall sedan kopieras och en uppsättning skall finnas på SVS lokalt och en uppsättning skall finnas på Västerbottens museum. Positionen har markerats på fältkartor för att sedan överföras till originalkartor för framtida digitalisering. Dessa kartor skall förvaras på Västerbottens museum. Kopior på kartorna skall finnas på SVS lokalt. Därefter har beskrivningarna matats in i ”SOFIE”- baser på de olika distriktskontoren som sedan skickats till Västerbottens museum där redigering och sammanslagning skett (för närvarande i 2 olika baser). Från 2001 har positionerna sparats i GPS och sedan överförts till skikt i ”Kotten”.

Mängden registrerade lämningar

Det stora engagemanget och intresset från de arbetssökande medarbetarna har lett till att en mycket stor mängd lämningar registrerats. Totalt har ca 12 539 lämningar på 9 406 lokaler registrerats mellan åren 1997 - 2002. Antalet är ungerfärligt eftersom vissa kommuner ej levererat allt material från 2002. Det var först under 2002 som antalet arkeologer var så stort att både utbildning och handledning samt granskning av framförallt fornlämningar hans med. Tidigare år har tiden för arkeologerna inte räckt till för att granska i den omfattning som behövts med tanke på det stora antalet registreringar.

Förutsättningarna inför 2003 års säsong

Länsstyrelsen i Västerbottens län beslutade lämna statsbidrag (28:26 medel) med 1 200 000 kr. Medlen skulle användas till att granska lämningar som framkommit under tidigare säsonger i de olika projekten.
Under året har Erik Sandén, Berit Andersson och Jenny Ellert arbetat med granskning. Sammanlagt har 32,5 månadsverken upparbetats. Riksantikvarieämbetet har bistått med resurser genom Anette Färjare som har arbetat 6,5 vecka i länet, fördelat på två perioder, under fältsäsong. Innan säsongen var granskningsbehovet 1 830 möjliga fornlämningar. Materialet var av skiftande kvalitet. Innan GPS började användas för inprickningar gjordes det på ekonomisk karta eller ortofotokarta (ÖSI-kartor) i skala 1:10 000 eller 1:20 000. Kvaliteten på dessa inprickningar är mycket varierande. Efter att det amerikanska försvaret avbrutit sina störningar av GPS-systemet

har kvaliteten på inprickningarna överlag blivit mycket bättre vilket underlättar fältgranskningen. Materialet från 2001 och framåt skall i princip finnas på fältblanketter, i databas och i kartskikt i shape-format. Det har dock visat sig att det inte är ovanligt att dessa ej stämmer överens inbördes.

Utbildning

Under året har alla arkeologer genomgått steg 2 i Riksantikvarieämbetets platsledarutbildning. Erik Sandén och Berit Andersson deltog 12-16/5 och under hösten beslutades att även Jenny Ellert kunde ges möjlighet att genomgå steg 2, hon deltog den 6-10/10.

Alla tre deltog dessutom i ”Skog och historia” seminarium i Karlshamn 2-4/9. Detta arrangerades av Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen.

Två arbetsseminarier för ”Skog och historia” har hållits i Stockholm. Dessa har arrangerats av Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen. Erik Sandén och Berit Andersson har deltagit. Dessa seminarier hölls 28/3 och 16/12.

Den 4/4 deltog Erik Sandén och Berit Andersson i en platsledardag i Stockholm arrangerad av Riksantikvarieämbetet. Dagen användes till praktiska frågor kring den nya fältblanketten för registreringar av forn- och kultutlämningar.

Riksantikvarieämbetet och Västerbottens museum anordnade den 29-30/9 ett seminarium kring stenålderslämningar och skogsbruk. Erik Sandén planerade och genomförde exkursionsdelen av seminariet tillsammans med Roger Edenmo från Riksantikvarieämbetet. Berit Andersson deltog även i seminariet.

Den 25/10 deltog Erik Sandén i ett seminarium i Stockholm kring digitala historiska kartor. Seminariet arrangerades av Riksantikvarieämbetet och Lantmäteriet.

Metodutveckling

Efter flera år med inventering inom projekten uppstår tankar och funderingar kring hur arbetet kan förbättras och effektiviseras. Här följer några områden där vi funderat vidare.

Skogsbränder

Sommaren 2003 var det ovanligt många skogsbränder i Västerbotten. En tanke som vi diskuterade var möjligheten att lämningar, som var svåra att se i vanliga fall, skulle bli tydligare om ytvegetationen brinner bort. Ett övningstillfälle för fältdatasystemet förlades därför på platsen för en större skogsbrand vid Västervik i Bygdeå socken. På platsen upptäcktes snabbt två samiska härdar nära en myr. Från myren räknat, 18 meter bakom härdarna påträffades djurben, eventuellt från ren, liggande på markytan. Då vegetationstäcket tidigare varit ett relativt tjockt lager av mossa och ris hade lämningarna troligen varit mycket svåra att upptäcka innan skogsbranden. Vi anser att en systematisk inventering av områden för skogsbränder skulle vara mycket givande vad gäller lämningar som härdar och andra diffusa boplatslämningar.

Tydlig härd registrerad i skogsbrandsområdet. Foto: Erik Sandén VBM.

Fältdator

På Riksantikvarieämbetet prövade man säsongen 2002 ett fältdatasystem för datafångst vid inventering. Resultatet var intressant så det beslöts att testa fältdatasystemet även i Västerbotten under 2003. Hårdvaran, som hyrdes under ca 2-3 månader, bestod av en Trimble Geo XM. Det är en väderskyddad handdator med inbyggd GPS. Mjukvaran var den av Riksantikvarieämbetet utarbetade applikationen för fältdatafångst. Under handledning av Anette Färjare användes handdator vid granskning och även vid nyregistreringar av lämningar som framkom vid granskningen. Erfarenheten av detta var positiv.

"Medlespjutet" en ny typ av jordsond

Under säsongen 2002 inventerade en grupp arbetssökande medarbetare på Medleheden i Skellefteå socken. Området är relativt flack sandig mark med gles tallskog. I enstaka markskador iakttogs boplatsspår i form av skärvsten och kvartsavslag. Tanken att det måste finnas mer som inte syns är naturlig. Att systematiskt sticka med den vanliga jordsonden över hela området är mycket jobbigt och ineffektivt. Inventerarna utarbetade då tillsammans med arkeologen Dan Kresa en ny typ av jordsond. Den består av ett kvastskaft av trä som förses med en stålholk i ena änden. På stålholken svetsas sedan en stålstav som är ca 40 cm lång och 5 mm i diameter som spetsas i änden. Denna sond är mycket lätt att sticka ner i marken och man känner enkelt om det är annat än sand i marken. Det långa kvastskaftet gör att man kan variera greppet så att det passar till olika personers kroppslängd. Den nya sonden är lättare att sticka ner i marken och når vid samma kraft betydligt djupare än den traditionella sonden. Går man med en sådan sond i varje hand avsöker man på samma tid ett större område effektivare än med den traditionella sonden förutsatt att marktypen är lämplig. Under säsongen 2003 testade vi denna sond i samband med granskning i trakterna av Torrböle i Nordmaling socken på en sandig tallhed norr om Öreälven. Testet utfördes endast under en kort stund och resulterade i en skärvstensförekomst som ej var synlig ovan markytan.

Arne Jonasson, inventerare i Skellefteå, visar "Medlespjutet" bestående av ett träskaft med en stålholk och en fastsvetsad stålstav. Foto: Erik Sandén VBM.

Fältarbetet 2003

Prioriteringar

Projekten har under åren registrerat en stor mängd lämningar som ännu inte granskats. Dessa lämningar har varit både möjliga fornlämningar och övriga kulturlämningar. Inför årets arbete beslutade vi i samråd med Riksantikvarieämbetet att prioritera sådant som utifrån beskrivningarna skulle kunna vara fornlämningar. En annan prioritering var att om möjligt granska färdigt kommunvis.

Socknar

Under året har granskningsinsatser gjorts i 16 av länets 28 socknar, i 11 av länets 15 kommuner. Ambitionen har varit att granska färdigt alla fornlämningar i enskilda socknar. Totalt har 60 kartblad granskats varav 47 kartblad i skala 1:10 000 och 13 kartblad i skala 1:20 000.

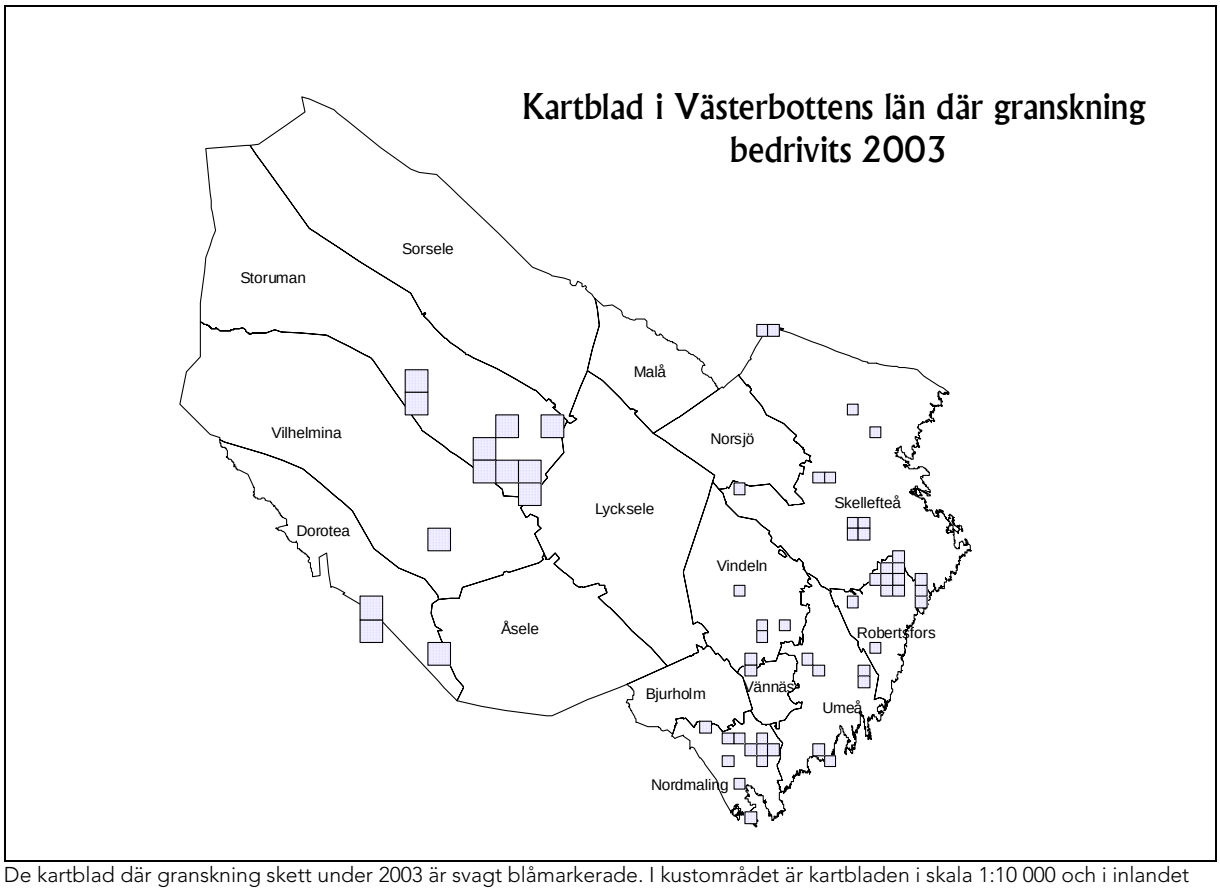

De kartblad där granskning skett under 2003 är svagt blåmarkerade. I kustområdet är kartbladen i skala 1:10 000 och i inlandet är de i 1:20 000. Kartbladen är markerade i respektive kommun.

Burträsk

En arbetssökande medarbetare har under året inventerat i ett område kring Burträsk och norra och södra Åbyn på kartbladen 22K 3f, 3g, 22K 4f och 4g. De lämningar som registrerats har granskats under sommaren, alla lämningar var kulturhistoriska lämningar, främst efter olika typer av bebyggelse. I ett mindre område i västra delen av socknen nära Risliden, som ligger på andra sidan gränsen mot Norsjö, granskades en lokal på kartbladet 22J 7f med en rävtana och en bebyggelselämning.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övrig kultur-historisk lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Bebyggelslämningar					**15**	**15**		
Husgrund,historisk tid					15	15		
Kommunikationslämning					**1**	**1**		
Stenbro					1	1		
Industrilämningar					**9**	**9**		
Tjärdal					6	6		
Stenbrott					1	1		
Linsänke					1	1		
Sågverkslämning					1	1		
Fångstlämningar	**1**	**1**						
Rävtana	1	1						
Lämningar efter folktro					**1**	**1**		
Källa med tradition					1	1		
Agrara lämningar					**1**	**1**		
Stenmur					1	1		
Plats med särskild funktion					**1**	**1**		
Dansbana					1	1		
Summa	**1**	**1**			**28**	**28**	**29**	**29**

Utgående lämningar	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**			
Fångstlämning								
Rävtana	1	1						
Summa	**1**	**1**					**1**	**1**
Totalt granskade lämn/lok							**30**	**30**

Bygdeå

En inventeringsinsats gjordes vid ett mindre område som brunnit av vid en skogsbrand under året. Platsen ligger vid Västervik på kartbladet 21K 3h. Här registrerades två härdar och en benförekomst. Ett område med boplatsgropar i klapper vid Åkullsjön på kartbladet 21K 7f granskades också.

Kategorier och sakord	Fast fornlämning		Bevakas		Övr. kult hist lämn		Summa	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatser	**6**	**2**						
Boplatsgrop i klapper	4	1						
Härd	2	1						
Summa	**6**	**2**					**6**	**2**
Totalt granskade lämn/lok							**6**	**2**

Byske

I Byske, vid gränsen mellan Skellefteå, Jörn och Byske socknar, har granskning av tidigare registrerade lämningar gjorts på kartbladet 23K 4f. En arbetssökande medarbetare i Skellefteå kommun bedrev inventering kring sin hemort på kartbladet 23K 2h och huvudparten av dessa lämningar granskades under försommaren. Majoriteten av de lämningar som registrerats under våren 2002 utgjordes av kulturlämningar.

Kategorier och sakord	Fast fornlämning		Bevakas		Övr. kult hist lämn		Summa	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatser	**3**	**2**						
Boplatsgrop i klapper	2	1						
Härd	1	1						
Bebyggelslämningar					**1**	**1**		
Husgrund,historisk tid					1	1		
Industrilämningar					**10**	**10**		
Tjärdal					5	5		
Kolbotten					4	4		
Smedja					1	1		
Minnesstenar och gränsmärken								
Gränsmärke					1	1		
Summa	**3**	**2**			**11**	**11**	**14**	**13**
Totalt granskade lämn/lok							**14**	**13**

Degerfors

I Degerfors socken har granskning av enstaka lokaler genomförts öster om Vindeln kring den lilla ån Krycklan och berget Lillkludden på kartbladet 21J 5j. Enstaka lämningar har även granskats vid Ramsele, väster om Umeälven på kartbladet 21J 2g. Den största granskningsinsatsen gjordes på kartbladet 21J 8f, längs Vindelälvens västra sida från Vindeln och norrut strax uppströms Kronlund, samt söder om Vindeln på ömse sidor om Vindelälven vid Hemseleforsen och Kvarnforsen på kartbladen 21J 4h och 5h.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övrig kultur-historisk lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Läm	Lok
Boplatser	**5**	**5**	**1**	**1**	**1**	**1**		
Boplats	4	4	1	1				
Kokgrop	1	1						
Härd					1	1		
Jakt och fångstlämningar	**11**	**2**						
Fångstgrop	11	2						
Bergsbrukslämning	**1**	**1**						
Kvartsbrott	1	1						
Skogsbrukslämning					**1**	**1**		
Tjärdal					1	1		
Summa	**17**	**8**	**1**	**1**	**2**	**2**	**20**	**11**

Utgående lämningar	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**			
Boplats					3	3		
Fångstgrop					4	4		
Kvartsbrott	2	2	1	1				
Summa	**2**	**2**	**1**	**1**	**7**	**7**	**10**	**10**
Totalt granskade lämn/lok							**30**	**21**

Dorotea

I Dorotea socken har granskning genomförts på kartbladet 21G 2-3 i-j vid Sämsjön och Lavsjön öster om Dorotea samt vid Bellviksjön väster om Dorotea på kartbladen 21G 4-5 c-d och 21G 6-7 c-d vid gränsen mot Ångermanland. Lämningarna bestod i huvudsak av boplatser, kokgropar och fångstgropar.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övr. kult hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Läm	Lok
Boplatser	**39**	**28**	**1**	**1**				
Boplats	15	15						
Boplatsgrop	1	1						
Kokgrop	20	15						
Härd	2	2						
Boplatsvall	1	1	1	1				
Gravar			**1**	**1**				
Stensättning			1	1				
Jakt och fångstlämningar	**7**	**5**	**1**	**1**				
Fångstgrop	7	5	1	1				
Bebyggelselämningar	**2**	**2**			**1**	**1**		
Fäbodlämning	2	2			1	1		
Summa	**48**	**35**	**3**	**3**	**1**	**1**	**52**	**39**

Utgående lämningar	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**			
Boplats	1	1			1	1		
Kokgrop					2	2		
Fäbodlämning					2	2		
Bebyggelselämning övrig			1	1				
Fångstgrop			2	2	2	2		
Kolbotten			2	2				
Brott/täkt					1	1		
Summa	**1**	**1**	**5**	**5**	**8**	**8**	**14**	**14**
Totalt granskade lämn/lok							**66**	**53**

Hörnefors

I Hörnefors socken har granskning av de lämningar som registrerats under 2002 utförts på kartbladet 20K 4c. Majoriteten av lämningarna har bedömts utgöra täktgropar och naturbildningar. Ett röse och en dammvall kvarstår och har registrerats vid granskning.

Kategorier och sakord	Fast fornlämning		Bevakas		Övr. kult hist lämn		Summa	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Läm	Lok
Gravar			**1**	**1**				
Röse			1	1				
Industrilämning					**1**	**1**		
Dammvall					1	1		
Summa			**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**2**

Utgående lämningar	Naturbildning		Ej återfunnen		Täktgrop/Övrigt			
Boplatsgrop					2	2		
Boplatsgrop i klapper	1	1						
Kokgrop					1	1		
Fångstgrop					7	2		
Härd	1	1			2	2		
Röse					1	1		
Summa	**2**	**2**			**13**	**8**	**15**	**10**
Totalt granskade lämn/lok							**17**	**12**

Jörn

I Jörns socken har granskningen skett i närheten av Norrbottensgränsen på ömse sidor av Byskeälven vid Garaselet och Kåtaselet på kartbladen 24J 1h och 24J 1i. Lämningarna består av rävtanor i torrtallar som står kvar på myrarna.

Kategorier och sakord	Fast fornlämning		Bevakas		Övr. kult hist lämn		Summa	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Fångstlämningar	**4**	**4**						
Rävtana	4	4						
Summa	**4**	**4**					**4**	**4**
Totalt granskade lämn/lok							**4**	**4**

Nordmaling

Granskningen i Nordmaling har, förutom en koncentrerad insats på kartbladet 20J 4h kring Torrböle, varit spridd i kommunens inre delar på kartbladen 20J 6c, 20J 5e 5f & 5h, 20J 4g & 4i, 20J 3e & 3h . Viss granskning har även skett i kusttrakterna på kartbladet 20 1f och på kartbladet 19J 8g vilket innefattar Kronören. Bland de fornlämningar som registrerats dominerar boplatser och kokgropar. Boplatserna ligger i huvudsak på de sandiga områdena vid Öreälven och kokgroparna ligger främst i anslutning till mindre tjärnar med uppstickande bergklackar. Ca 40% av de granskade lämningarna har avförts som naturbildningar och täktgropar. Vissa boplatser som registrerats vid inventering 1998 har ej återfunnits. Dessa påträffades i markberedningsfåror som på sex år har vuxit igen så att skärvstenen inte kunde återfinnas.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övr. kult hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatser	**26**	**23**	**2**	**2**	**1**	**1**		
Boplats	18	18	2	2				
Boplatsvall	2	1						
Boplatsgrop i klapper	2	1						
Kokgrop	4	4						
Skärvstensförekomst					1	1		
Jakt och fångstlämningar			**3**	**3**				
Fångstgrop			3	3				
Lämningar efter skogsbruk					**1**	**1**		
Kolbotten					1	1		
Agrara lämningar					**1**	**1**		
Röjningsröse					1	1		
Övriga sakord					**1**	**1**		
Övrigt "jakthärd"					1	1		
Summa	**26**	**23**	**5**	**5**	**4**	**4**	**35**	**32**

Utgående lämningar	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**			
Boplats			3	3				
Härd	1	1	1	1	1	1		
Boplatsgrop i klapper	1	1						
Skärvstensförekomst	1	1						
Bebyggelselämning övrig			1	1				
Fångstgrop			3	2	5	1		
Stensättning	1	1	1	1				
Summa	**4**	**4**	**9**	**8**	**6**	**2**	**19**	**14**
Totalt granskade lämn/lok							**54**	**46**

Nysätra

I Nysätra har granskning genomförts SO om Ånäset i trakterna kring Hertsånger på kartbladen 21L 7b, 8b och 9b. I området kring Flarken, Pellboda och Kålaboda har granskning skett på kartbladen 21K 8i & 8j, 21K 9h 9i & 9j, 22K 0i 0j & 1j. De registrerade lämningarna är främst anläggningar i klapper och boplatser. Majoriteten av de boplatsgropar i klapper som granskats har avförts som naturbildningar och täktgropar.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övr. kult hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatser	**14**	**11**	**1**	**1**				
Boplats	3	3						
Boplatsgrop i klapper	10	7						
Boplatsvall i klapper	1	1	1	1				
Jakt och fångstlämningar	**2**	**2**			**4**	**3**		
Skåre					4	3		
Fångstgrop	2	2						
Gravar	**2**	**2**						
Röse	1	1						
Stensättning	1	1						
Lämningar efter folktro					**1**	**1**		
Plats med tradition					1	1		
Bebyggelselämningar					**2**	**2**		
Husgrund historisk tid					2	2		
Summa	**18**	**15**	**1**	**1**	**7**	**6**	**26**	**22**

Utgående lämningar	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**			
Boplatsgrop i klapper	15	5	2	2	13	4		
Stensättning	1	1			3	3		
Summa	**16**	**6**	**2**	**2**	**16**	**7**	**34**	**15**
Totalt granskade lämn/lok							**60**	**37**

Skellefteå

I Skellefteå socken har arbetssökande medarbetare inventerat i två områden. Ett område som gränsar till Byske socken vid Kusmark på kartbladet 23K 2h samt ett område på södra sidan Skellefteälven vid Finnforsfallet på kartbladen 22K 8c & 8d. Vid Finnforsfallet har ett flertal rektangulära kokgropar registrerats på de sandiga terrasserna vid Hästbäcken, som rinner ut i Skellefteälven. Enstaka fångstgropar, boplatser och boplatsvallar har även registrerats i området. I området vid Kusmark har främst olika skogsbrukslämningar som kolbottnar och tjärdalar registrerats.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övr. kult hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatser	**27**	**17**			**2**	**2**		
Boplats	1	1						
Boplatsvall	1	1						
Kokgrop	25	15			1	1		
Skärvstensförekomst					1	1		
Jakt och fångstlämningar	**1**	**1**						
Fångstgrop	1	1						
Lämningar efter skogsbruk					**3**	**3**		
Kolbotten					1	1		
Tjärdal					1	1		
Såglämning					1	1		
Bebyggelselämning					**1**	**1**		
Smedja					1	1		
Summa	**28**	**18**			**6**	**6**	**34**	**24**
Totalt granskade lämn/lok							**34**	**24**

Stensele

Granskningen i Stensele socken har genomförts i flera områden där arbetssökande medarbetare har inventerat under år 2002. Runt sjön Pauträsk med utlöpare i Kalvsjön och Kalväcken har kartbladen 22H 6-7 g-h, 22H 8-9 c-d, e-f & g-h och 23H 0-1 c-d granskats. Fornlämningarna utgörs främst av boplatser, kokgropar och fångstgropar. Vid Umeälven i Barsele på kartbladet 23H 2-3 e-f och vid Juktån i Gunnarn samt vid sjön Lumsen norr om Gunnarn har bolatser, fäbodar samt sentida lämningar granskats på kartbladet 23H 2-3 i-j. Vid sjöarna Långvattnet och Grotjaur har boplatser, fångstgropar och härdar granskats på kartbladen 23G 4-5 g-h och 23G 6-7 g-h. Ca 66,4% av lokalerna har avförts som naturbildningar. Efter granskning kvarstår ett antal boplatser, härdar, kokgropar och fångstgropar samt kulturhistoriska lämningar.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övr. kult hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok
Boplatser, visten och fyndplatser	**24**	**21**	**7**	**7**	**2**	**2**		
Boplats	12	12	6	6				
Härd	5	4						
Oval	*3*	*2*						
Rektangulär	*2*	*2*						
Kokgrop	7	5						
Boplatsgrop			1	1				
Fyndplats					1	1		
Skärvstensförekomst					1	1		
Jakt och fångstlämningar	**4**	**3**	**5**	**1**				
Fångstgropar	4	3	5	1				
Bebyggelselämningar	**1**	**1**			**3**	**3**		
Fäbod	1	1			2	2		
Bebyggelselämning övrig					1	1		
Lämningar efter folktro					**1**	**1**		
Plats med tradition					1	1		
Kommunikationslämningar					**1**	**1**		
Bro					1	1		
Industrilämningar					**1**	**1**		
Kolbotten					1	1		
Övrigt					**2**	**2**		
"Slåtteslämning"					1	1		
Fornlämningsliknande lämning					1	1		
Summa	**29**	**25**	**12**	**8**	**10**	**10**	**51**	**43**

Reviderade lokaler	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**			
Boplats	18	18						
Härd	6	6	2	2				
Kokgrop	23	15	7	4	1	1		
Boplatsgrop	6	5						
Boplatsvall	3	2						
Kåtatomt	1	1						
Förvaringsanläggning övrig	1	1						
Skärvstensförekomst	7	7						
Bebyggelselämning övrig	3	3						
Fångstgrop	10	5	3	2				
Stensättning	3	3						
Sommargrav	2	2						

Fornlämningsliknande lämning	4	3	1	1				
Summa	**87**	**71**	**13**	**9**	**1**	**1**	**101**	**81**
Totalt granskade lämn/lok							**152**	**124**

Sävar

I Sävar socken har granskning genomförts på Sävarheden norr om Sävar på kartbladen 21K og och 21K 1g där enstaka boplatser har registrerats.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övr. kult hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatslämningar	**2**	**2**						
Boplatser	2	2						
Summa	**2**	**2**					**2**	**2**
Totalt granskade lämn/lok							**2**	**2**

Umeå

I Umeå socken har lämningar som registrerats år 2002 i områdena kring Bussjön och Sörböle på kartbladen 20K 3d & 20K 4c granskats. Ett område vid Trehörningen och Tavelsjö på kartbladen 21K 1c & 21K 2b med registreringar från 2002 har även granskats. Majoriteten av lämningarna har avförts som naturbildningar och täktgropar men några gränsmärken, boplatsgropar i klapper och en stenugn kvarstår efter granskning.

Kategorier och sakord	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övr. kult hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatser	**2**	**2**						
Boplatsgrop i klapper	2	2						
Maritima lämningar	**1**	**1**						
Stenugn	1	1						
Minnesstenar och gränsmärken					**5**	**5**		
Gränsmärke					5	5		
Summa	**3**	**3**			**5**	**5**	**8**	**8**

Utgående lämningar	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**			
Boplatsgrop	5	4						
Boplatsgrop i klapper	1	1			1	1		
Härd	1	1			1	1		
Hällmålning	1	1						
Stensättning	1	1						
Röse	2	1						
Skärvstensförekomst					1	1		
Gränsmärke					6	4		
Fångstgrop					1	1		
Summa	**11**	**9**			**10**	**8**	**21**	**17**
Totalt granskade lämn/lok							**29**	**25**

Vilhelmina

Söder om Vilhelmina tätort i närheten av Forsnäs camping vid Vojmån har boplatsvallar, boplatser och enstaka fångstgropar granskats på kartbladet 22G 2-3 i-j. Majoriteten av de lämningar som granskats ligger på markberedda hyggen med skärvsten och avslag ligger synliga i markytan.

Kategorier och sakord	Fast fornlämning		Bevakas		Övr. kult hist lämn		Summa	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatser	**8**	**7**			**1**	**1**		
Boplats	3	3						
Boplatsvall	4	4						
Boplatsgrop	1	1						
Skärvstensförekomst					1	1		
Jakt och fångstlämningar	**1**	**1**						
Fångstgrop	1	1						
Summa	**9**	**8**			**1**	**1**	**10**	**9**

Utgående lämningar	Naturbildning		Ej återfunnen		Täktgrop/Övrigt			
Boplatsgrop					1	1		
Skärvstensförekomst			1	1				
Summa			**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**2**
Totalt granskade lämn/lok							**12**	**11**

Vännäs

Vid Harrselsfors vid gränsen mot Degerfors socken på kartbladet 21J 1g har ett antal fångstgropar granskats. Alla har avförts som täktgropar.

Utgående lämningar	Naturbildning		Ej återfunnen		Täktgrop/Övrigt		Summa	
Fångstgrop					3	3		
Summa					**3**	**3**	**3**	**3**
Totalt granskade lämn/lok							**3**	**3**

Åsele

Vid gränsen mot Dorotea sn, öster om Sämsjön på kartbladet 21G 2-3 i-j har ett lämningskomplex med rester av dammvall, såg, kvarn och flottningskoja granskats samt en lokal med fångstgropar.

Kategorier och sakord	Fast fornlämning		Bevakas		Övr. kult hist lämn		Summa	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok		
Boplatslämningar	**1**	**1**						
Boplatsgrop	1	1						
Fångstlämningar	**3**	**1**						
Fångstgrop	3	1						
Industrilämningar					**4**	**1**		
Dammvall					1	1		
Såglämning					1	1		
Koja					2	1		
Summa	**4**	**1**			**4**	**1**	**8**	**2**
Totalt granskade lämn/lok							**8**	**2**

Granskade lämningar och lokaler

Totalt har 538 lämningar på 421 lokaler granskats under året. Av dessa har en betydande andel utgått och bedömts som naturbildningar eller täktgropar. I vissa områden har tidigare kända fornlämningar registrerats och därmed utgått ur statistiken för nyregistreringar. Sammanlagt har 42% av de granskade lämningarna och 41% av lokalerna utgått.

	Granskade lämningar med statusbedömning							
Socken	**Fast fornlämning**		**Bevakas**		**Övrig kult.hist lämn**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok
Burträsk	1	1			28	28	29	29
Bygdeå	6	2					6	2
Byske	3	2			11	11	14	13
Degerfors	17	8	1	1	2	2	20	11
Dorotea	48	35	3	3	1	1	52	39
Hörnefors			1	1	1	1	2	2
Jörn	4	4					4	4
Nordmaling	26	23	5	5	4	4	35	32
Nysätra	18	15	1	1	7	6	26	22
Skellefteå	28	18			6	6	34	24
Stensele	29	25	12	8	10	10	51	43
Sävar	2	2					2	2
Umeå	3	3			5	5	8	8
Vilhelmina	9	8			1	1	10	9
Vännäs							0	0
Åsele					4	1	4	1
Summa	**194**	**146**	**23**	**19**	**80**	**76**	**297**	**241**

	Utgående lämningar							
Socken	**Naturbildning**		**Ej återfunnen**		**Täktgrop/Övrigt**		**Summa**	
	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok	Lämn	Lok
Burträsk	1	1					1	1
Bygdeå							0	0
Byske							0	0
Degerfors	2	2	1	1	7	7	10	10
Dorotea	1	1	5	5	8	8	14	14
Hörnefors	2	2			13	8	15	10
Jörn							0	0
Nordmaling	4	4	9	8	6	2	19	14
Nysätra	16	6	2	2	16	7	34	15
Skellefteå							0	0
Stensele	87	71	13	9	1	1	101	81
Sävar							0	0
Umeå	11	9			10	8	21	17
Vilhelmina			1	1	1	1	2	2
Vännäs					3	3	3	3
Summa	**124**	**96**	**31**	**26**	**65**	**45**	**220**	**167**
Från granskade							***297***	***241***
Totalt							**517**	**408**

Redovisning av granskade lämningar samt utgående lämningar per socken.

Kvarstående fornlämningar

Bland de lämningar som granskats har som tidigare nämnts tyngdpunkten lagts på möjliga fornlämningar. Bland de fornlämningar som kvarstår efter granskning dominerar boplatser, kokgropar, boplatsgropar samt fångstgropar.

Socken	Boplats		Bopl.vall		Bopl.grop		Kokgr		Härd		Fångstgr		Rävtana		Fäbod		Stenugn		Kvartsbr		Röse		Stensättn		**Summa**	
	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	läm	lok	**lämn**	**lok**
Burträsk													1	1											**1**	**1**
Bygdeå					4	1			2	1															**6**	**2**
Byske					2	1			1	1															**3**	**2**
Degerfors	4	4					1	1			11	2							1	1					**17**	**8**
Dorotea	15	15	1	1	1	1	20	15	2	2	7	5			2	2									**48**	**35**
Jörn													4	4											**4**	**4**
Nordmaling	18	18	2	1	2	1	4	4																	**26**	**23**
Nysätra	3	3	1	1	10	7					2	2									1	1	1	1	**18**	**15**
Skellefteå	1	1	1	1			25	15			1	1													**28**	**18**
Stensele	12	12					7	5	5	4	4	3			1	1									**29**	**25**
Sävar	2	2																							**2**	**2**
Umeå					2	2											1	1							**3**	**3**
Vilhelmina	3	3	4	4	1	1					1	1													**9**	**8**
Summa	**58**	**58**	**9**	**8**	**22**	**14**	**57**	**40**	**10**	**8**	**26**	**14**	**4**	**4**	**3**	**3**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**194**	**146**

Kvarstående fornlämningar redovisade efter socken och lämningstyp. Inom kategorierna boplatsvall och boplatsgrop är även anläggningar i klapper redovisade.

Utvärdering

I planeringen inför årets granskningsinsats tänkte vi även hinna granska alla fornlämningar i Sorsele kommun. Det visade sig dock att efterarbetet med att ändra, ta bort och redigera fältblanketter och GPS-skikt tog betydligt längre tid än planerat. Svårigheter i form av fångstgropssystem som var kända och fanns i fornminnesregistret i Stockholm men inte på länsstyrelsen eller länsmuseet och som hade registrerats inom ”Skog och Historia” tog en hel del tid i anspråk. Fältmaterialets beskaffenhet var inte den bästa i delar av länet, de nummer som var angivna på kartan stämde inte med det som fanns i böcker och i GPS-skikt i Kotten. Vissa nummer fanns inte alls på den angivna kartan. Vår erfarenhet är att det går inte att lämna ändringar och strykningar till ett senare tillfälle eftersom risken att man glömmer vissa saker då är överhängande. Under fältsäsong har fyra fältdagar krävt en eller två innedagar. Under delar av fältsäsongen hade vi en fältdator där vi registrerade beskrivningar och position direkt i fält. Detta var mycket smidigt men vi garderade oss med pappersblanketter och vanlig GPS vilket har visat sig vara bra eftersom man inte helt kan lita på den nya tekniken ännu. Svaga batterier långt från närmaste eluttag ger inte tillförlitlig positionsbestämning t ex.
Fördjupningar i form av en liten utgrävning och studier av historiskt material har varit mycket givande.

Övriga arbetsuppgifter

Arkeologisk utgrävning av boplatsvall i Nordmalings kommun

I projektet påträffades år 2001 två lämningar som liknade boplatsvallar men som var svåra att avgöra huruvida de var fornlämningar. En mindre undersökning utfördes därför med de arbetssökande medarbetarna i Nordmaling under 2002. De fynd som gjordes var små kvartsavslag och ett slaggliknande material. Det slaggliknande materialet sändes till Geoarkeologiskt laboratorium (GAL) och det visade sig vara rester efter järnsmide. Vid undersökningen 2002 påträffades inga daterande föremål eller kol som kunde ^{14}C dateras. Lämningen kunde därmed härröra från järnålder fram till senare historisk tid, ett tjockt blekjordslager inne i boplatsvallen pekade dock mot en äldre datering. Vid de kommundagar som Västerbottens museum har i olika kommuner varje år erbjöds intresserad allmänhet i Nordmalings kommun att delta i en arkeologisk undersökning av denna lokal under två dagar 2003. De fynd som gjordes detta år var ytterligare slagg och kvartsavslag samt en bit asbestkeramik. Ett kolprov som insamlats under keramikbiten kunde dateras till 2080±40 BP vilket blir 160 – 140 BC efter kalibrering. Resultaten från undersökningarna av denna lämning visar att järnbearbetning i form av smide förkommit redan under äldre järnålder i området (Sandén 2003).

Seminarium "Stenålderslämningar och skogsbruk"

I samarbete med Roger Edenmo på Riksantikvarieämbetet anordnades ett seminarium om skogsbrukets inverkan på stenålderslämningar i skogsmark. Seminariet genomfördes den 29 – 30 september och bestod främst av fältexkursioner till olika lokaler med diskussioner på plats. Deltagarna bestod av personal från Länsstyrelsen i Västernorrland och Norrbotten, arkeologer från Länsmuseet i Västerbotten och Norrbotten, personal från Skogsvårdsstyrelsen i Västerbotten samt representanter från Riksantikvarieämbetet och en intresserad amatörarkeolog.

Regional handledare i kursen Skoglig kulturmiljövård och skogens kulturarv.

Under våren har Erik Sandén varit handledare till tre personer som genomgått den av Skogsstyrelsen beställda kursen "Skoglig kulturmiljövård och skogens kulturarv" vid Institutionen för arkeologi och samiska studier på Umeå universitet.

Speciella lokaler

Under året har några platser av olika anledningar fångat vår uppmärksamhet. Vi anser att de bör presenteras lite närmare under detta kapitel.

Boplatsvallar vid Vojmån

Under hösten 2002 påträffades fyra boplatsvallar vid Vojmån i närheten av Forsnäs camping. Alla boplatsvallar ligger på markberedda hyggen med skärvsten och avslag synliga i markytan. En av boplatsvallarna ligger nära ett fångstgropssystem som iordningställts för allmänheten. Längs Vojmåns sträckning finns tidigare ett flertal boplatsvallar av typen skärvstensvall kända. Vid Vojmsjöns utlopp vid Gråtanån finns fem registrerade skärvstensvallar varav tre av dessa har undersökts arkeologiskt och visat sig vara mellan 4 – 5 000 år gamla. Nedströms Vojmån, vid Volgsele, finns ytterligare skärvstensvallar samt tre stycken vid Dalasjö. De boplatsvallar som nu registrerats förstärker bilden av Vojmån som en boplatslokaliserande faktor i området mellan Vojmsjön och Malgomaj. Åsa Lundberg har i sin avhandling föreslagit att lokaler med flera boplatsvallar fungerat som vinterboplatser för en grupp människor under främst stenålder (Lundberg 1997).

Inventeringarna i projektet har ökat den kända förekomsten av boplatsvallar i detta område med ca 30%. Detta förstärker ytterligare bilden av området kring Vojmån som ett viktigt vinterboplatsområde under forntiden.

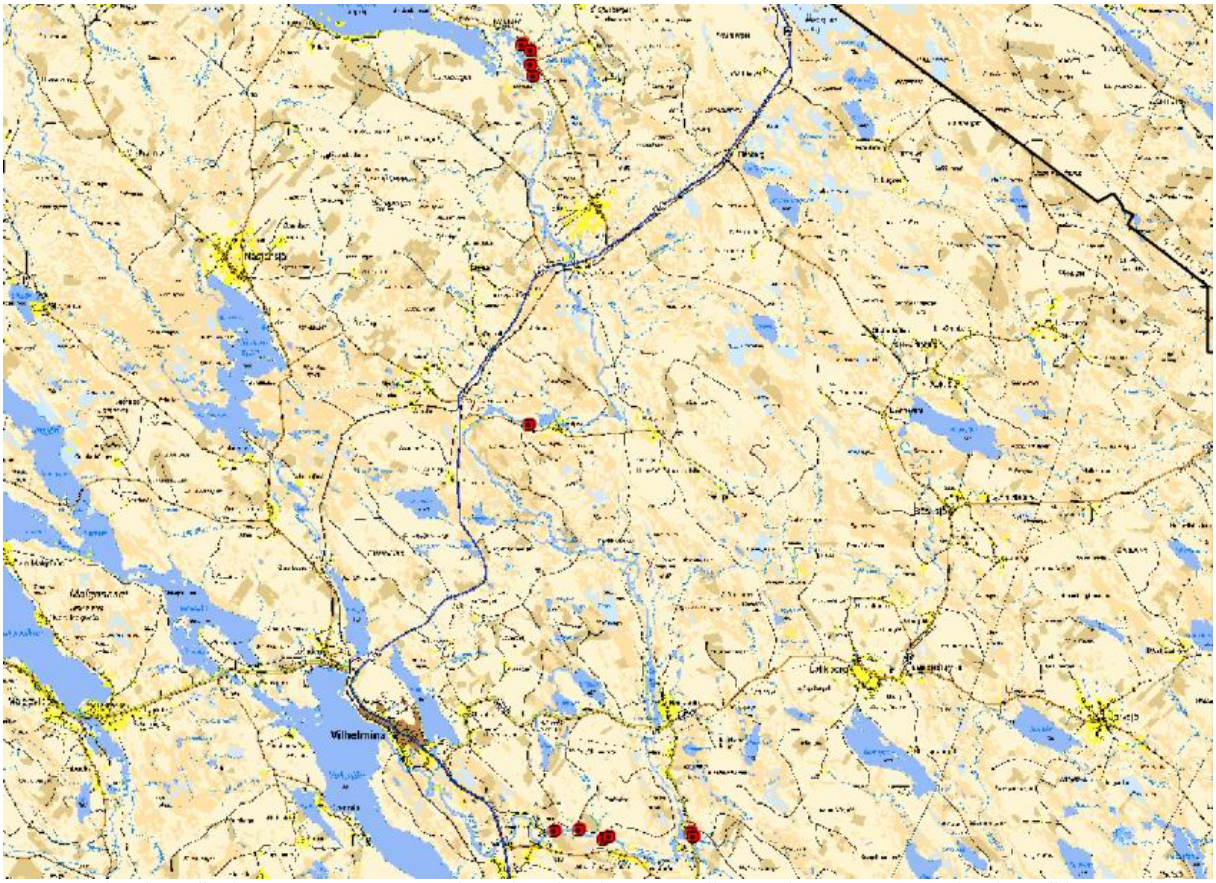

Karta över boplatsvallar längs Vojmån. I norr är de undersökta skärvstensvallarna vid Gråtanån. Nästa boplatsvall ligger vid Volgsele och en grupp boplatsvallar ligger vid Dalasjö öster om de fyra nyregistrerade boplatsvallarna.

Kvartsbrottet på Lillkludden

Öster om Vindeln, ca 5 km, ligger berget Lillkludden som i öst och nordost stupar mycket brant och är omöjligt att ta sig upp för. För att komma till toppen går man uppför ett brant igenväxande hygge och rundar toppen från norr. Strax söder om toppen, i ett område med berg i dagen syns en stor kvartsåder. Kvartsådern är 90 x 40m stor och ligger i en sydsluttning mot ett flackare moränparti. Kvartsen i ådern är av mycket hög kvalitet och finns delvis i en kvalitet som närmar sig bergskristall, men även som rökkvarts och rosenkvarts. Över hela området och även nedanför kvartsådern ligger mycket stora mängder slagen kvarts i större och mindre stycken. Överallt kommer slagen kvarts fram när man lyfter på mossan. Slagen kvarts förekommer även i markberedningsskador i moränmarken nedanför kvartsådern.

Det finns inga spår av sentida brytning av kvarts på platsen. I en rotvälta på kvartsådern låg två stötkantkärnor. Dessa är restprodukter efter en tillverkningsteknik där man håller en kvartskärna mot en städsten och slår på ovansidan av kärnan med en knacksten. Restprodukten får en karakteristisk "kuddform" med krosspår i kortändarna. Denna teknik användes under en stor del av stenåldern, men inte under historisk tid. Det ser ut som om vi på platsen har ett stort stenbrott som troligen använts under stenåldern. En närmare tidsavgränsning är svår att göra.

På själva stenbrottet finns inga andra typiska boplatsspår som skärvsten eller brända ben. Ännu känner vi inte till några boplatser i närheten. Öster om Lillkludden , vid den lilla ån Krycklan, som

rinner ut i Vindelälven 7,5 km sydöst om Lillkludden, finns det dock fina boplatslägen. Inventeringar i framtiden kanske kan lokalisera bosättningar där. I nuläget ligger de närmaste kända boplatserna vid Vindelälven, 4,5 km söder om Lillkludden, samt längre västerut. Kunskapen om stenåldern längs Vindelälven är liten. Då älven är oreglerad har de storskaliga inventeringar och undersökningar som genomförts vid andra älvar inte genomförts här.

Jenny Ellert och en mängd kvartsflisor, en stötkantkärna ligger på trädet. Foto: Erik Sandén VBM.

Om man drar en cirkel med en radie på 25 km runt stenbrottet får man ett område som innefattar sträckor av Umeälven, Vindelälven och Sävarån. Inom detta området finns många förhistoriska boplatser med fynd av kvarts av hög kvalitet, både längs vattendragen och de många sjöarna. Kan det var så att vi här har hittat en av de centrala källorna vad gäller råmaterial till stenålderns redskap inom ett större område?

Torrböle

I Nordmalings socken vid Öreälven och byn Torrböle påträffades länets andra hällristningslokal 1998 inom projektet ”Skog och historia”. Förutom hällristningen registrerades en mängd andra lämningar i området bl a kokgropar och ett flertal boplatser. Området kring Öreälven består främst av sediment och en av de arbetssökande medarbetarna var väldigt duktig på att hitta boplatser längs skogsbilvägar men även enbart med hjälp av sondning i den sandiga marken. Genom att utgå ifrån olika höjdkurvor genomletades vissa områden systematiskt vid inventeringen. Den hällristning som registrerats 1998 var under detta år föremål för en utredning inom RANE-projektet. Vid diskussioner med Anette Färjare, RAÄ, inför årets gransknings-insatser berördes frågan om kvaliteten på de inventeringar som bedrivits inom ”Skog och Historia”. I syfte att undersöka om utbildade arkeologer med vana från fornminnesinventeringen kunde hitta ytterligare fornlämningar än de som registrerats i projektet valdes kartbladet 20J 4h Torrböle. På detta kartblad hade ovanligt många boplatser påträffats av en mycket duktig arbetssökande medarbetare och kartbladet borde därmed vara välinventerat. I samband med att

kartbladet granskades genomförde vi även egen fornminnesinventering under ett par dagar. Resultatet av granskningen och inventeringen var att några boplatser inte kunde återfinnas p g a igenväxning av markberedningsfåror, fyra nya boplatser och några skärvstensförekomster nyregistrerades och vissa lämningar fick förändringar vad gäller lämningstyp.
Sedan tidigare är ett gravfält bestående av ca 10 stensättningar känt på kartbladet. Gravfältet, som kan vara från järnåldern, ligger på hällmark på en bergssluttning ca 600 m öster om byn. Markbeskaffenheten med sluttande moränmark och myr kring gravfältet är sådan att det sannolikt inte har legat en gård i anslutning till gravarna. Det finns även några fångstgropar registrerade i området. I "Skog och historia" har det i området registrerats flera avlånga kokgropar. Denna typ av gropar har på andra ställen daterats till vikingatid och tidig medeltid. Groparna ligger på sandmark nära tjärnar där det även finns hällmark.
Inom området har vi även inom projektets ramar genomfört en mindre undersökning av en anläggning som visade sig innehålla spår av järnsmide från förromersk järnålder (se kapitel "övriga arbetsuppgifter"). Tillsammans med slagg framkom även en skärva asbestmagrad keramik av Nordskandinavisk typ. Den undersökta platsen ligger på sandig mark vid en tjärn ca 2 km från Öreälven. Hällristningarna har i en uppsats från institutionen för arkeologi och samiska studier daterats genom stiljämförelser, till 1000 BC till Kristi födelse.

Kring Torrböle börjar nu framträda en mycket spännande fornlämningsmiljö. Här finns hällristningar, gravfält, järnsmide, kokgropar, fångstgropar och boplatslämningar. En stor variation av lämningar som alla kan vara från järnåldern. Med tanke på kunskapsläget vad gäller järnålder i Västerbottens län kan fortsatta undersökningar i detta område bidra till en ökad kunskap om denna period.

Skogsbrand

Sommaren 2003 var mycket varm och torr i Västerbotten och ovanligt många skogsbränder härjade i länet. I trakterna kring Bygdeå var det två stora bränder kring den 20 juli. Vi drog oss till minnes att man efter stora skogsbränder på Gotland och kring Stockholm hittat många nya fornlämningar när man sökt av områden som brunnit. Vid efterforskningar i Västerbottens museums arkiv visade det sig att även i Västerbottens län har nya fornlämningar registrerats efter skogsbrand. 1968 var en stor skogsbrand på Älgbäcksheden vid Öreälven i Lycksele socken. Året efter branden karterades, efter tips från skogsplanterare, 13 härdar på det brända området (Johansson 1971). Vid härdarna hittades även en stor mängd föremål som till exempel järnknivar, kritpipor och flintbitar. Ingen har dock gjort en riktad systematisk inventering mot brandskadade områden. Vi ville undersöka om det kunde vara fruktbart att inventera brandskadade områden i kusttrakten. En halvdag i samband med utbildning i fältdatasystemet förlades till ett brandskadat område vid Västervik i Bygdeå socken.

Mindre än 200 meter från platsen där vi parkerat bilen fann vi två härdar som exponerats tack vare skogsbranden. Markvegetationen hade varit tjock och bestått av mossa och ris. Nu låg det kvar som ett relativt tjockt kollager, men härdarna syntes tydligt. Innan skogsbranden hade dessa härdar troligen varit i det närmaste omöjliga att se. Härdarna låg på ett för samiska härdar typiskt sätt vid en myr. Den omgivande marken var stenig och blockig med ett sandigare område runt härdarna. Cirka 18 meter bakom härdarna, från myren sett, hittades brända ben på marken. Dessa ben skulle inte hittats om inte marken brunnit. I Samuel Rheens beskrivning av samerna från 1671 (Fjellström & Ruong 1982:37ff) framgår att samerna offrade till tre gudomar; Tor, Storjunkaren och Solen. Av dessa skedde offren till Tor och Solen på uppbyggda lavar bakom kåtan och offren till Storjunkaren utfördes på heliga platser i fjällen. Med lite fantasi kan de ben som påträffades bakom härdarna vara rester av ett offer.

Vy över det brandskadade området. Foto: Erik Sandén VBM.

Bengömmor i Örträsk

Gunhild Rydström vid Skogmuseet har tillsammans med Lycksele sameförening bedrivit inventeringar i Lyckseletrakten. I området har de bl a registrerat ”benhögar” som är små högar på marken som består av märgkluvna ben. I en artikel i tidskriften ”Västerbotten” 2001 finns en tolkning och datering av dessa publicerad (Rydström 2001:19ff). En av dessa benhögar har daterats till år 1605±80AD. Enligt äldre samer har man placerat de kokade benen på hyllor i träden eller i trälådor som placerats i träden. De registrerade benhögarna är troligen rester efter denna form av bengömmor vilka rasat ner. Under år 2002 registrerades ytterligare några sådana benhögar i Örträsktrakten vilka vi besökte under säsongen 2003. Lämningarna är mycket svåra att upptäcka, de kan bäst liknas vid en rotvälta utan grop.
Denna kunskap är ny för oss och vi hoppas att den leder till att vi kan registrera fler liknande lämningar på andra ställen i länet.

Kjell Svarvar vid en av de benhögar som registrerades 2002.
Den lilla förhöjningen framför Kjell är full av märgkluvna ben. Foto:Malin Backman VBM.

Dammvallen i Malbäcken

Vid inventeringen för ”Skog och historia” hösten 2000 registrerades i Sävar socken en fördämningsvall i en liten bäck som heter Malbäcken. Vallen var 210 m lång och upp till 2 m hög. Den bestod av jord och sten varav vissa stenar var upp till 1 m stora. Vallen löper mellan två moränåsar över en myr. Bäcken är i sen tid utgrävd och uträtad med grävmaskin. Detta innebär att myren håller på att övergå till skogsmark med tallskog.
Dammvallen har använts som besöksmål på flera exkursioner. Varje gång har det uppstått diskussioner kring dammens funktion och ålder. Tänkbara funktioner kan vara kvarn, såg, flottning och dämning eller översilning för slåtter. Marken är mycket flack och fallhöjden är troligen för liten för att driva en kvarn eller en såg. Bäcken ligger relativt nära Sävarån så det är nog inte troligt att ett så stort arbete har lagts ner för flottning till ån. Kvar är då att dammen har sin funktion i bevattning för slåtter.

En annan fråga som diskuterats livligt på exkursionerna var åldern på dammvallen och hur den konstruerats. Många stenar i vallen är mycket stora och väger säkert mer än ett ton. Med en dammvall på över 200 m blir det en mycket stor mängd tunga stenar som transporterats. Under exkursionerna ifrågasattes om vallen kunnat konstrueras utan hjälp av maskiner. Ett argument för att vallen skulle vara äldre är att den inte är allmänt känd bland befolkningen i Sävar. Frågorna och åsikterna blev efterhand så många att det var befogat att göra en liten fördjupning kring denna fördämmningsvall.

På en karta för avvittring över Gunnismark från 1785 ser man att dammvallen inte är byggd. Man ser också att myren heter ”Kyrckmyren”. Myren har tillsammans med många andra myrar på kartan en beteckning som enligt förklaringen betyder följande: ”Alla å skogen befinteliga och wid afsättningen uppgifna myror, af hwilka aldra största delen äro så synka, at ingen å dem kan komma åtminstone ej boskaps kreaturen, men å några kunna väl givas litet mulbete,” Myren betraktas här som tämligen värdelös och kan på sin höjd erbjuda något bete. Under hösten diskuterade vi frågorna kring dammvallen med Cuno Bernhardsson på Folkrörelsearkivet i Umeå. Även han fann det intressant och vid ett besök på riksarkivet i Härnösand fann han dokument som berörde dammvallen. Idag ligger dammvallen på fastigheten Pålböle 5:1. Gränsen till

fastigheten Hedlunda ligger endast ca 20 m uppströms bäcken. Innan ombildningen av fastigheterna låg dammvallen på Hedlundas marker.
Enligt de dokument som Cuno Bernhardsson letat fram fick nybygget Hedlunda immision 1848. Vid protokollet för ägo- och husesyn 1858 finns bland byggnader och åker- och ängsmarker även en dammvall. Beskrivningen lyder; ”En större dambyggnad, anlagd för öfversilning av Malbäcksmyran, 355 alnar lång, 6 alnar hög wid slussen och lika bredd, 12 hvarf hög, timrad af godt furutimmer och indelt uti 58 Kistor, med fäste emellan tvenne Klåffar?”. Här får vi mycket information om dammvallen. Den byggdes mellan 1848 och 1858 i samband med etableringen av nybygget Hedlunda. Längden 355 alnar motsvarar ca 213 m. Vår mätning gav 210 m. Höjden angavs i protokollet till 6 alnar vilket motsvarar ca 1,8 m. Vår angivelse var ca 2 m.
En detalj som vi inte kunnat se idag var att hela dammvallen varit uppbyggd av timrade kistor. Detta var en nyhet. Det innebär också att mer arbete än vi trodde lagts ner på vallen än om man endast lagt upp en vall av jord och sten.

Hur värderades då detta arbete på den tiden? Det nya boningshuset värderades enligt protokollet till 275 rd och den nya ladugården till 250 rd. Alla åkrarna värderades till 992 rd. Dammvallen värderades till 2100 rd! Hela hemmanet värderades till 4126rd varav dammvallen stod för mer än hälften av värdet.
Kan en ensam nybyggare åstadkomma denna dammvall?
Vid utgrävning av en tjärn på fastigheten har man räknat värdet av arbetet till 1 rd per dagsverke. Medan 50 dagsverken röjning beräknas till 25 rd. Om vi antar att halva värdet på dammvallen är nedlagt arbete och arbetet värderas till 1rd per dagsverke har byggandet av dammvallen tagit ca 3,5 årsverken. Om vi antar att 75% av värdet upptas av arbetet har bygget tagit 5,25 årsverken. Detta är för mycket för en ensam nybyggare att genomföra.
Enligt Karl Fahlgren i ”Blad ur Sävar sockens historia” var nybygget vid immissionen uppdelat på fyra ägare. Dessa var tre bönder i Gunnismark samt firman ”Olof Forssell och söner”. Denna firma var ägare till järnbruket i Sävar. Troligtvis har firman stått för finansiering och arbetskraft vid bygget av dammvallen i utbyte mot skogsråvara till kolning eller mot hö för brukets djur. Vidare studier av brukets bokföring och andra historiska källor skulle kunna göra bilden ännu tydligare.
Detta är ett exempel på hur ett historiskt material kan användas för att ge ett djupare innehåll till lämningarna i skogen och som sedan kan tas som utgångspunkt vid andra inventeringar

Referenser

Fahlgren, K 1973. Byhistoriker och bynotiser, i *Blad ur Sävar sockens historia.*(s85-169) red Fahlgren, K.

Fjellström, Phebe & Ruong, Israel. 1983. Berättelser om Samerna i 1600-talets Sverige. *Kungliga Skytteanska Samfundets Handlingar* nr 27. 1983.

Johansson, Tomas. 1971. *Rapport över inventering och registrering av lappvall å Älgbäcksheden, Långsele, Lycksele sn. Lappland.* Västerbottens museum.

Rydström, Gunhild. 2001. Spår efter samer i skogslandet. *Västerbotten* nr 4/2001:19 – 24.

Sandén, E. 1003. *Rapport över arkeologisk undersökning av RAÄ 648:1. Nordmalings sn och kommun, Ångermanland, Västerbottens län*. Opublicerad rapport; Västerbottens museum

Kartbilaga

Burträsk socken, kartblad 22K 3f, 3g, 4f och 4g

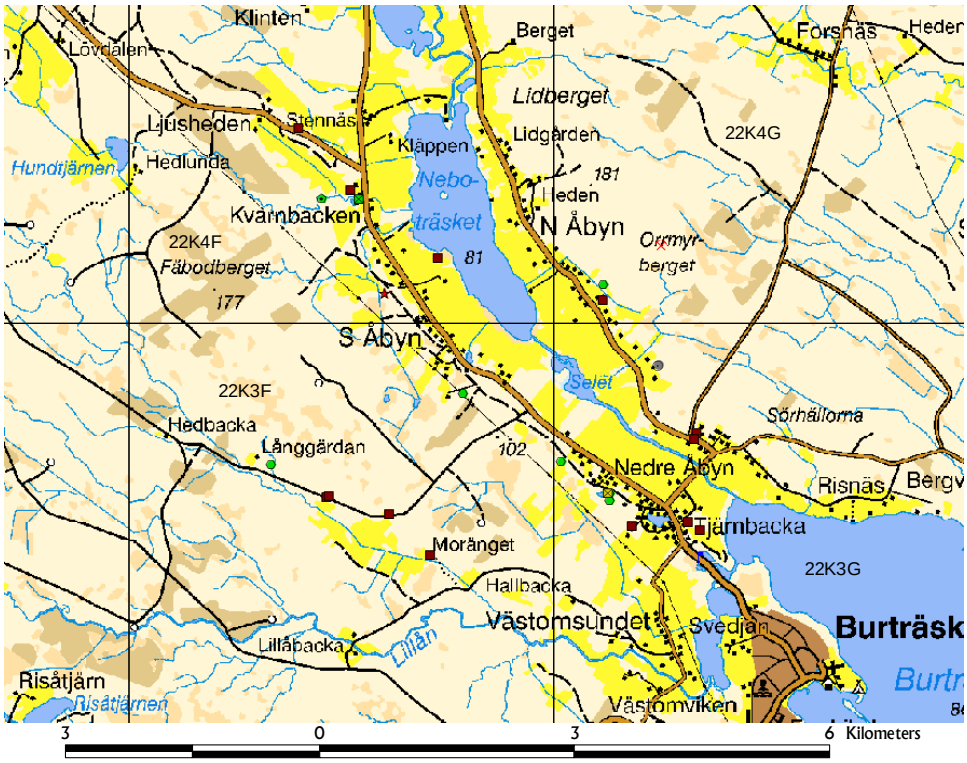

Bygdeå socken, kartbladet 21K 3h

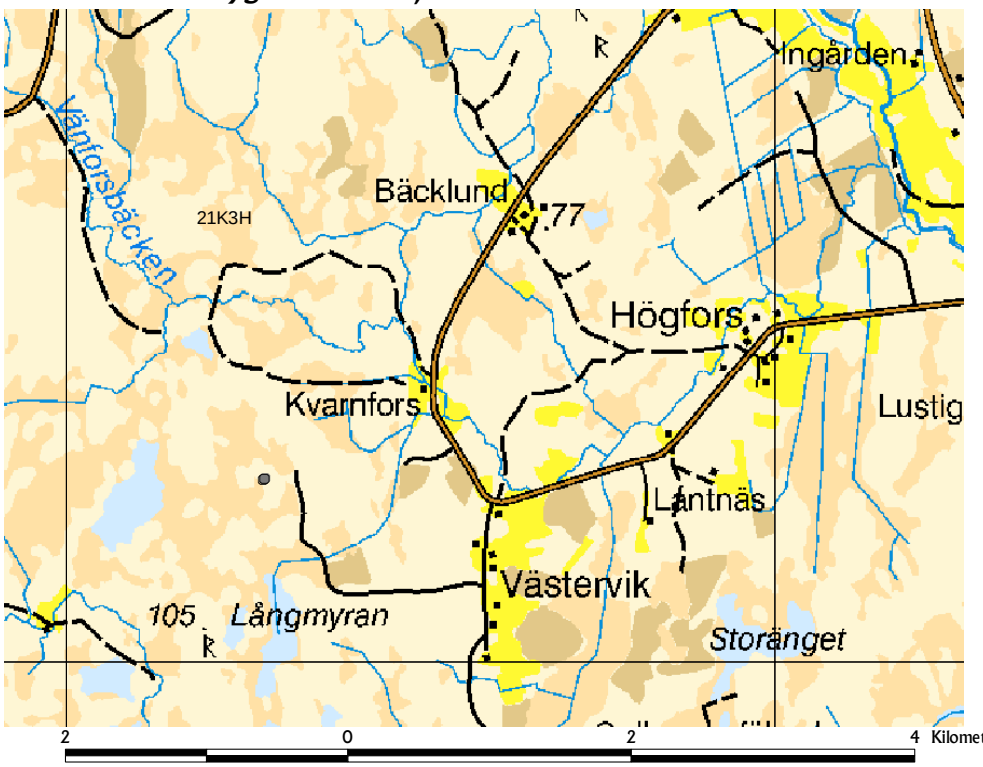

Bygdeå socken, kartbladet 21K 7f

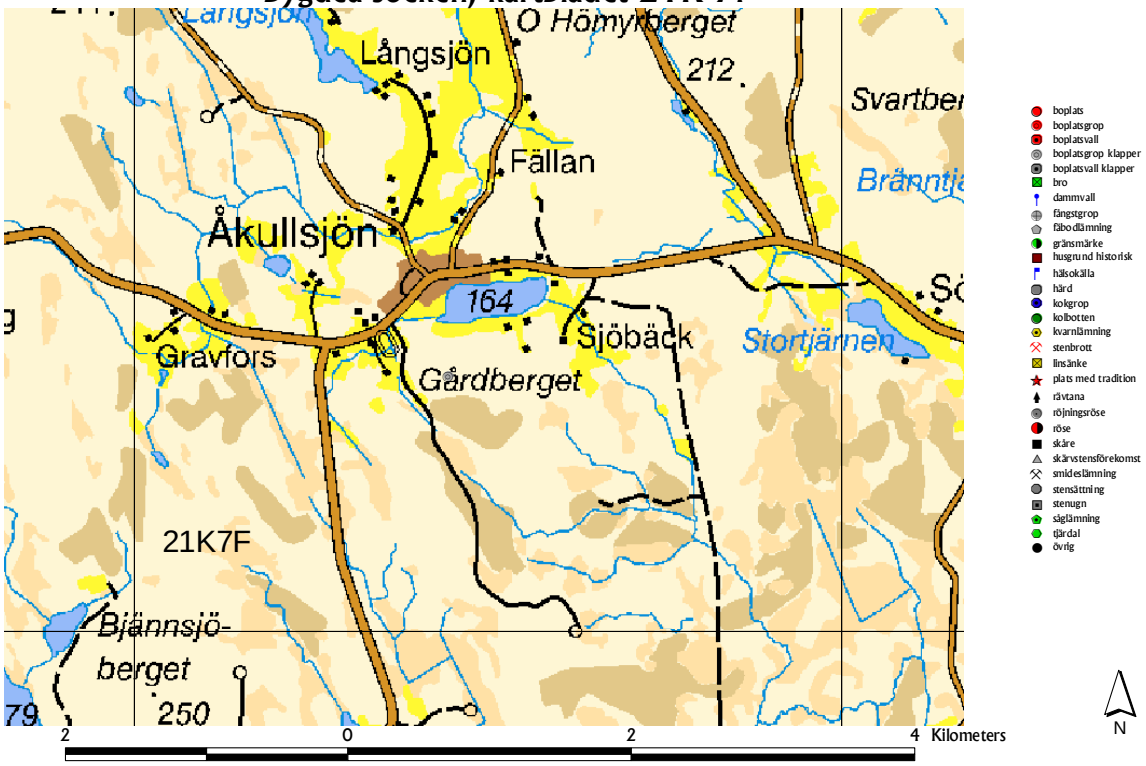

Byske & Skellefteå sn, kartbladet 23K 2h

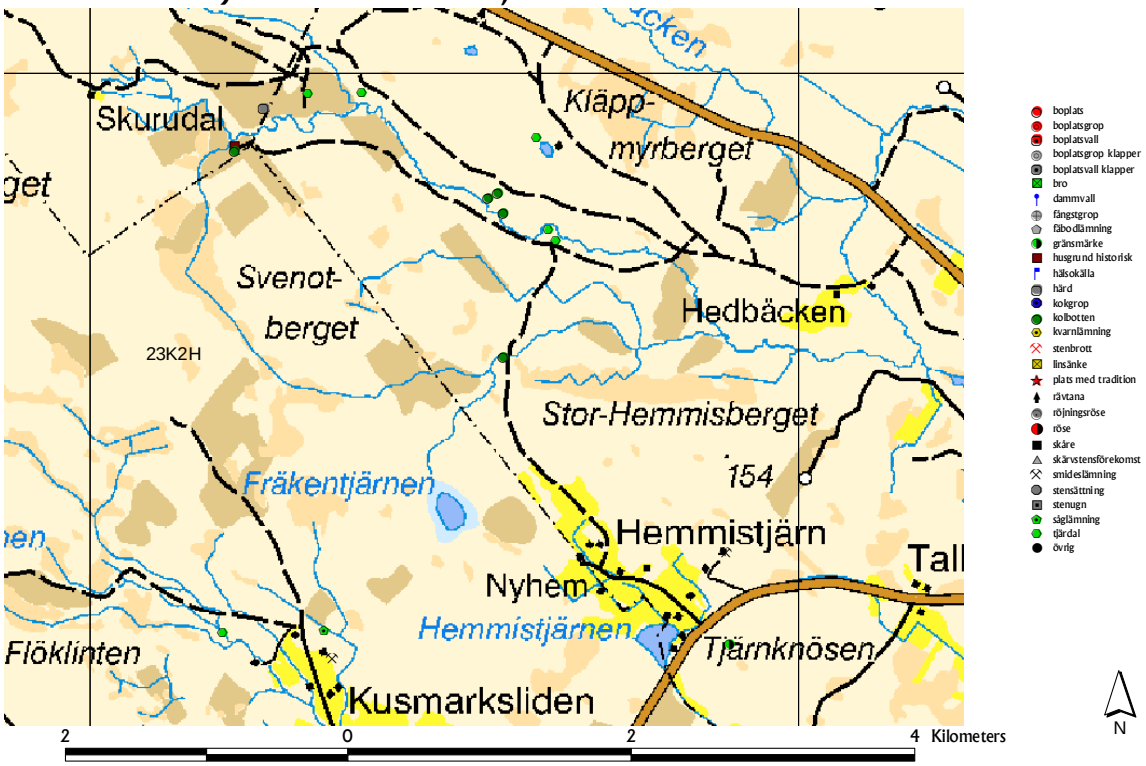

Byske socken, kartbladet 23K 4f

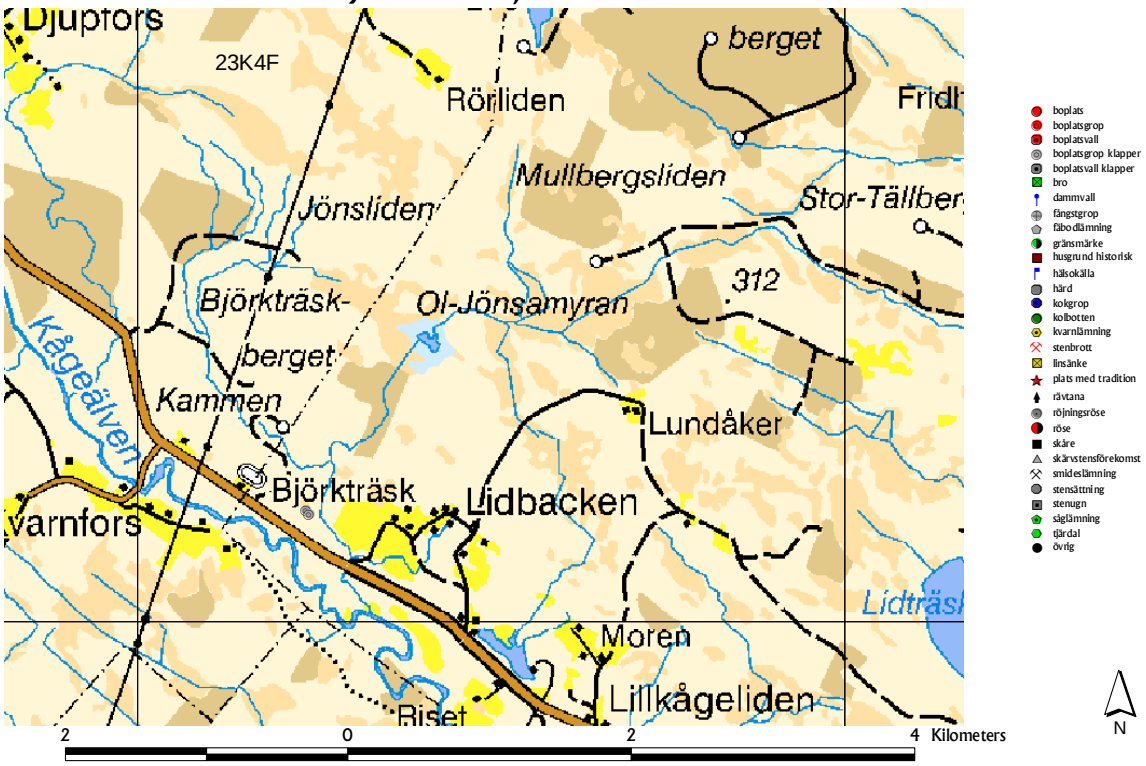

Degerfors socken, kartbladet 21J 2g

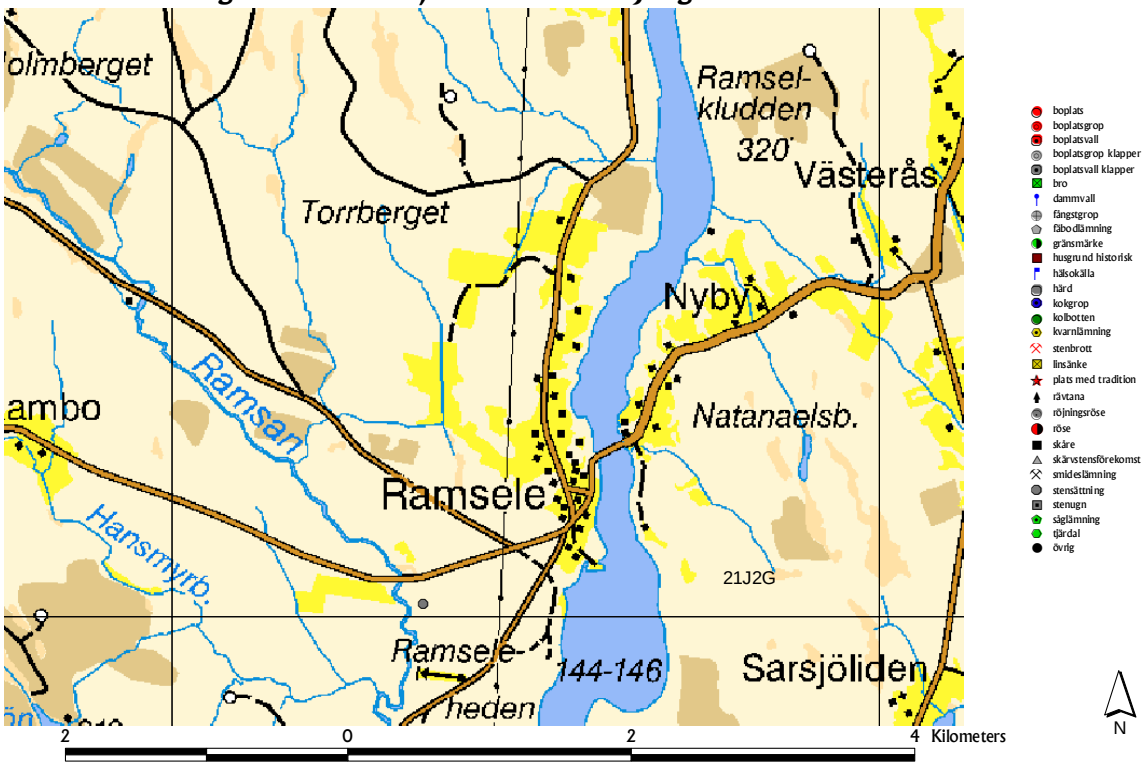

Degerfors socken, kartbladet 21J 4h

Degerfors socken, kartbladet 21J 8f

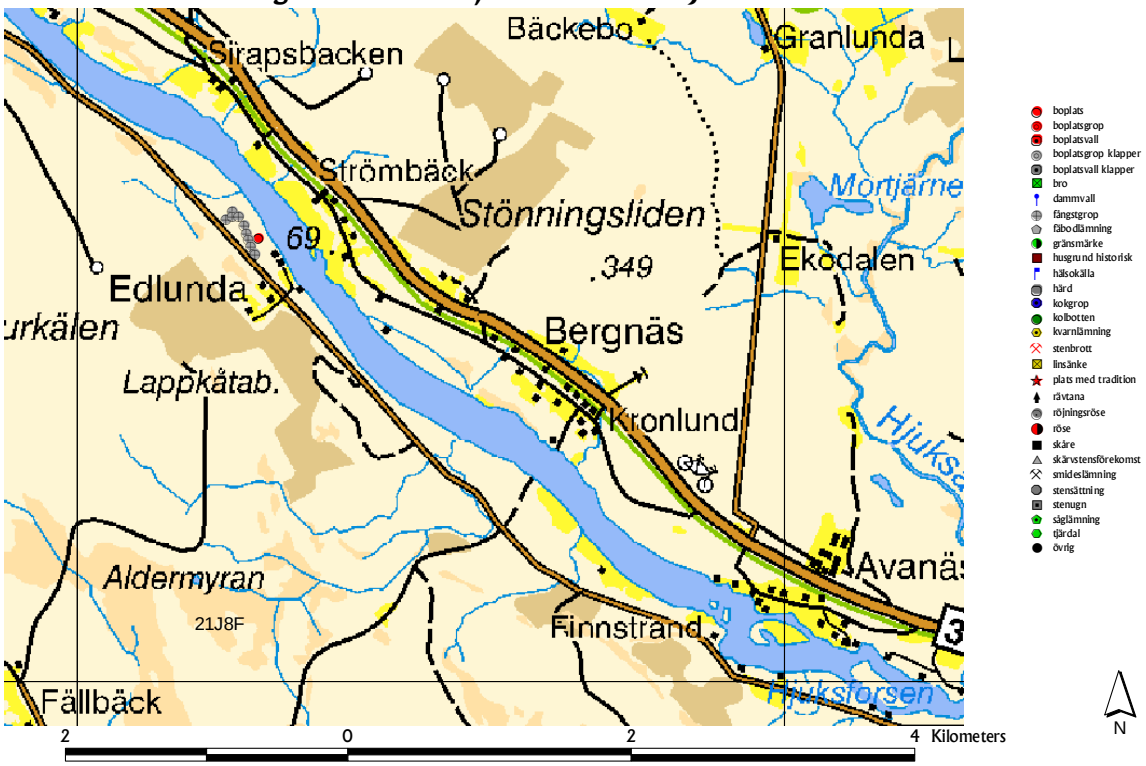

Dorotea & Åsele sn, kartbladet 21G 2-3 i-j

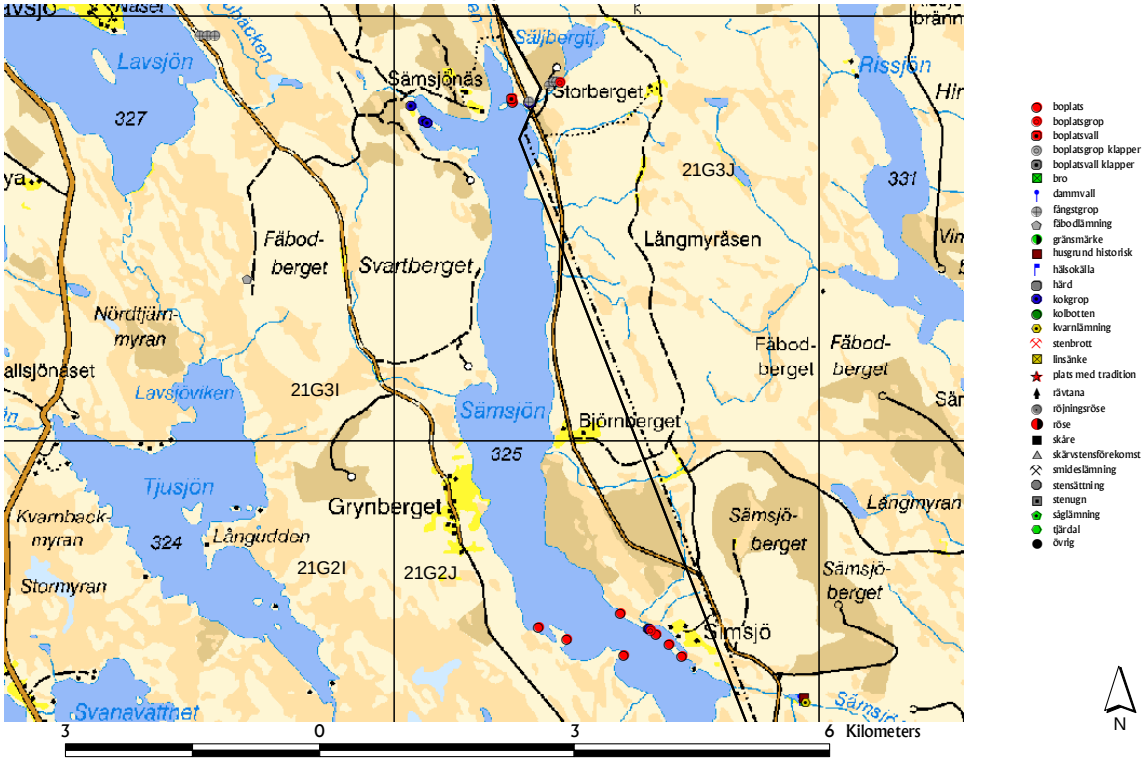

Dorotea socken, kartbladet 21G 6-7 c-d

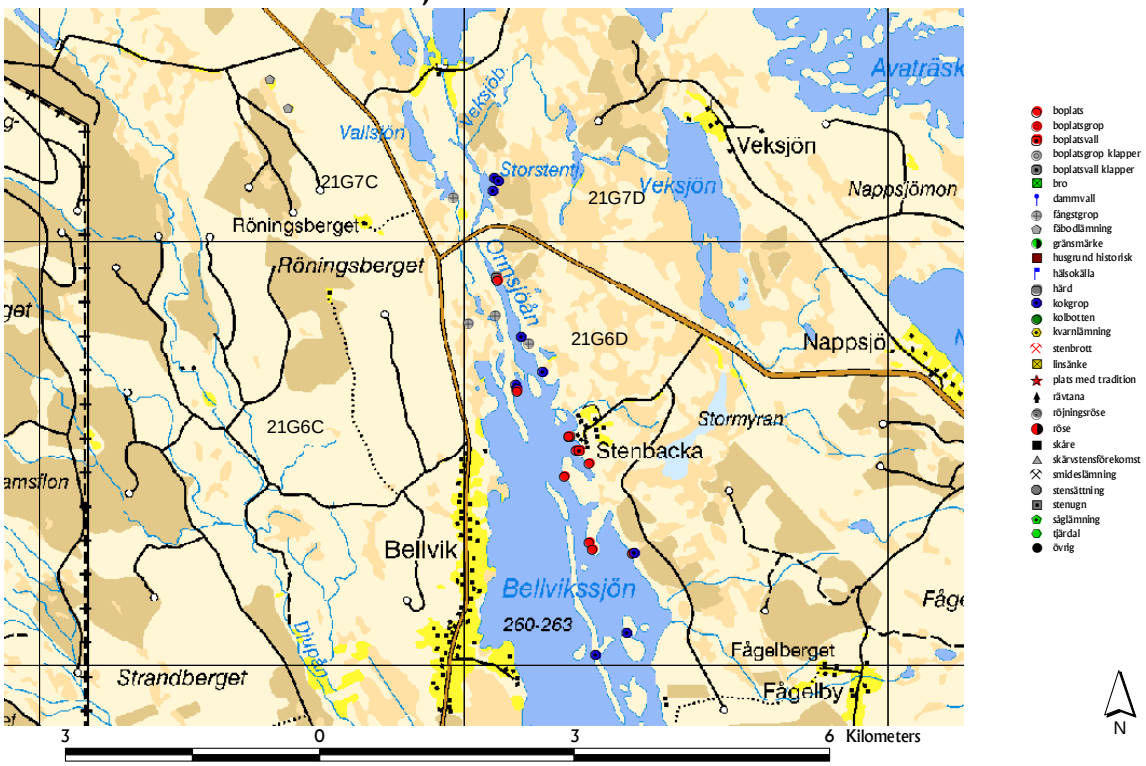

Hörnefors & Umeå sn, kartbladet 20K 4c

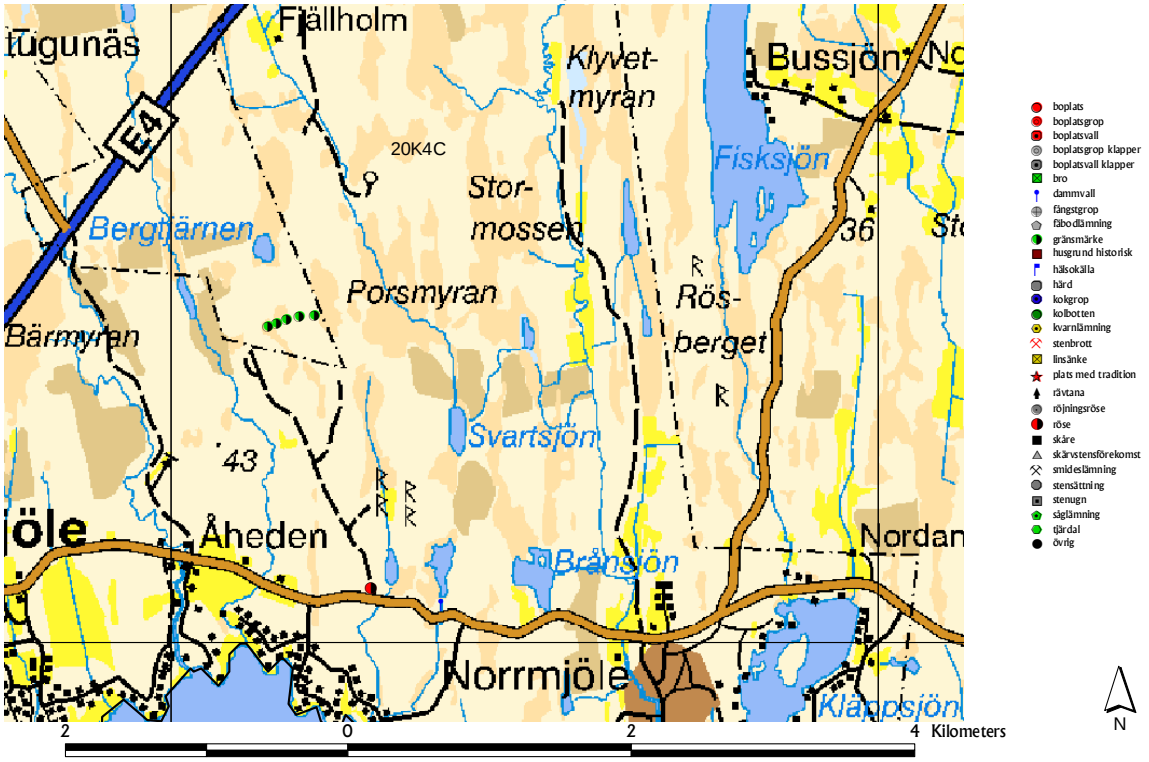

Jörn socken, kartbladen 24J 1h & 1i

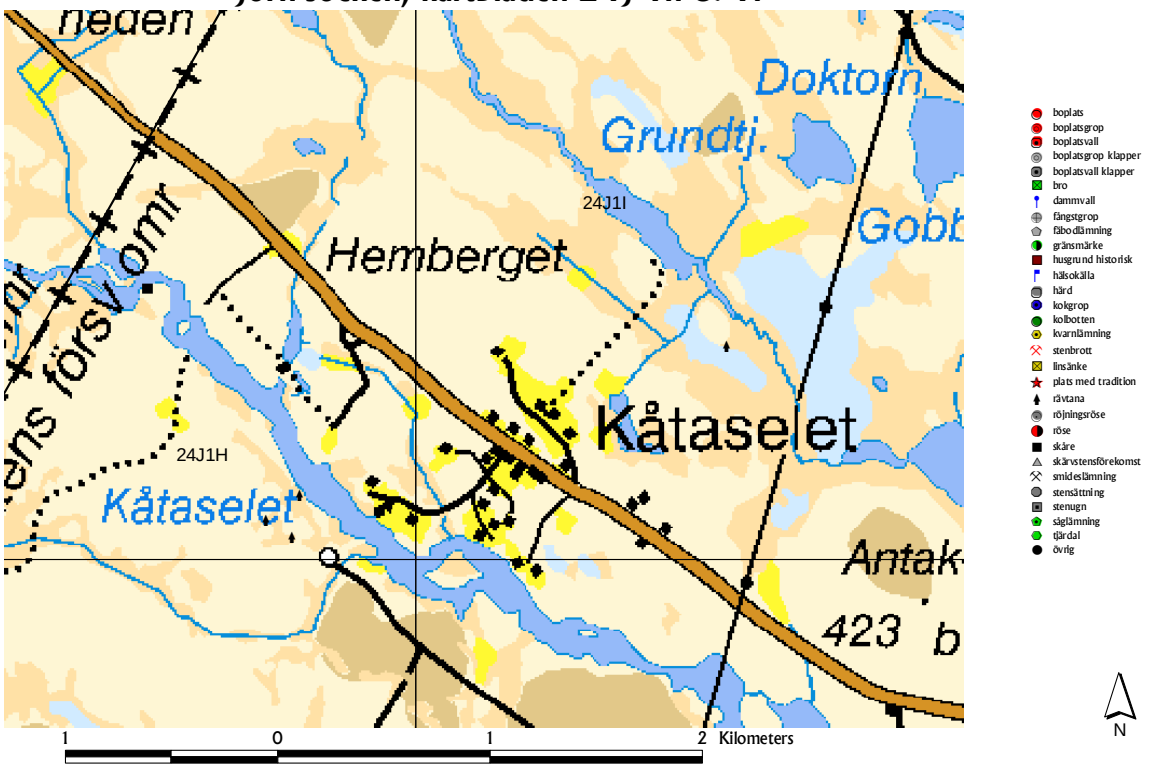

Nordmaling socken, kartbladen 20J 3h, 4g, 4h, & 5h

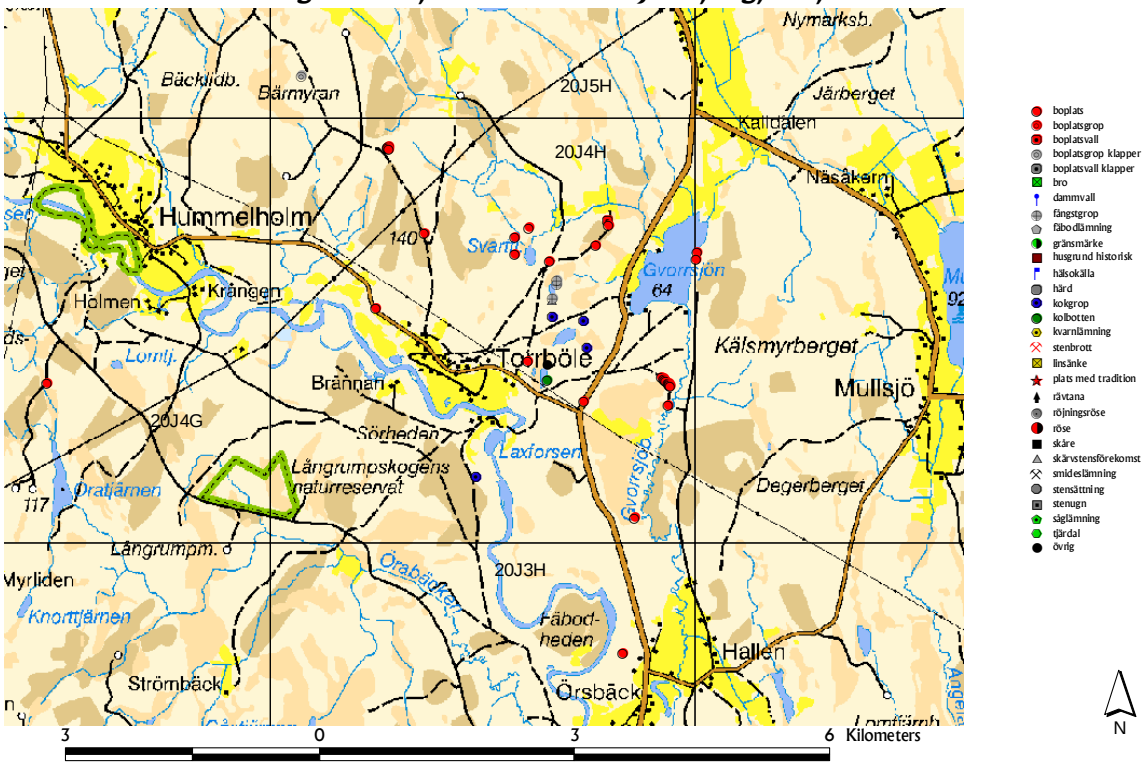

Nordmaling socken, kartbladet 20J 5f

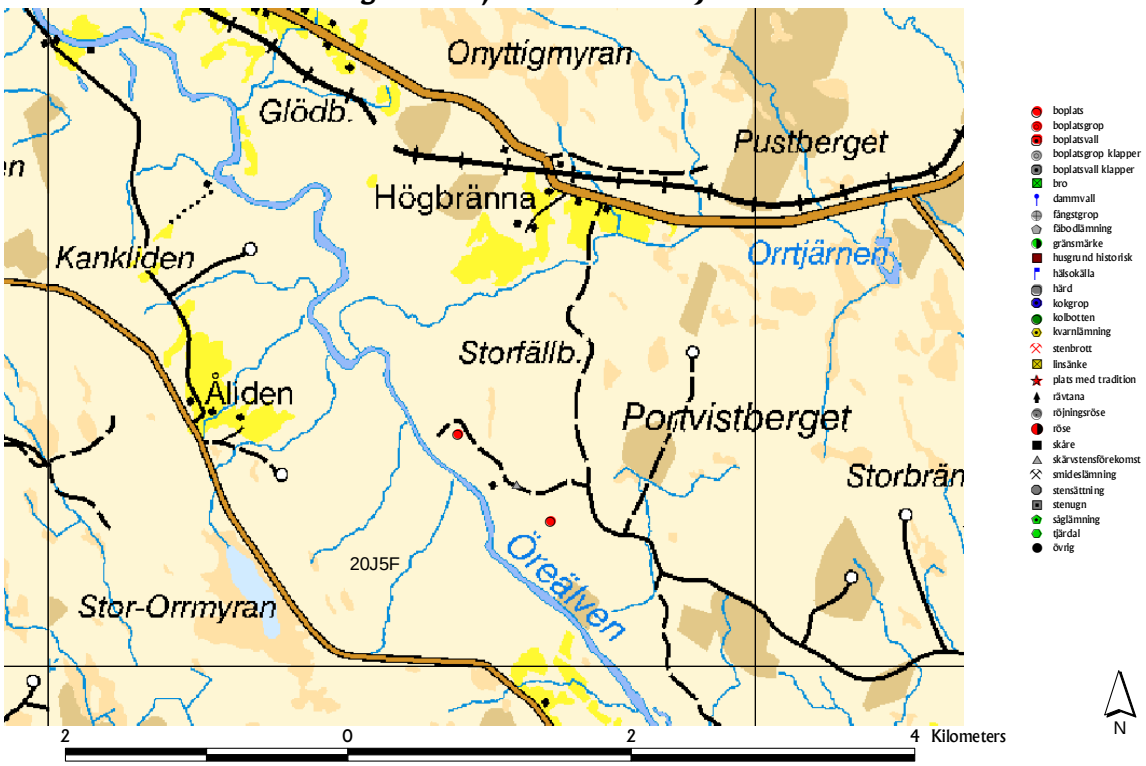

Nysätra socken, kartbladet 21K 9h

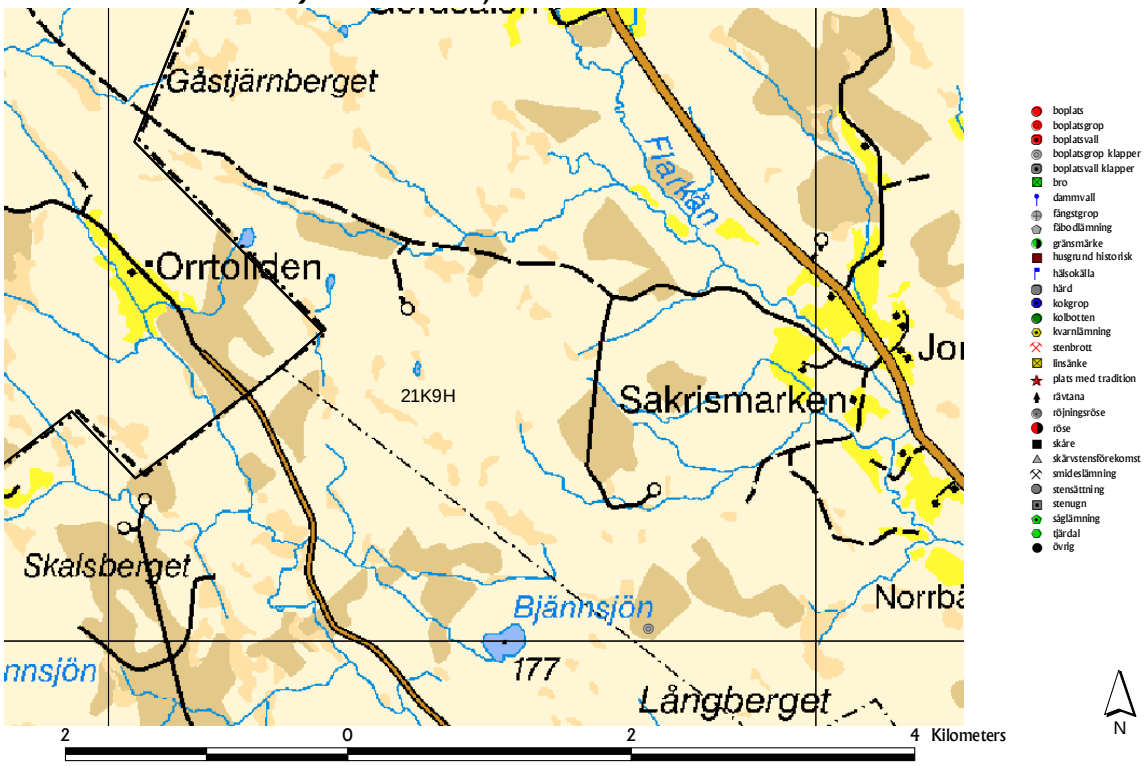

Nysätra socken, kartbladen 21K 9j, 22K 0i, 0j & 1j

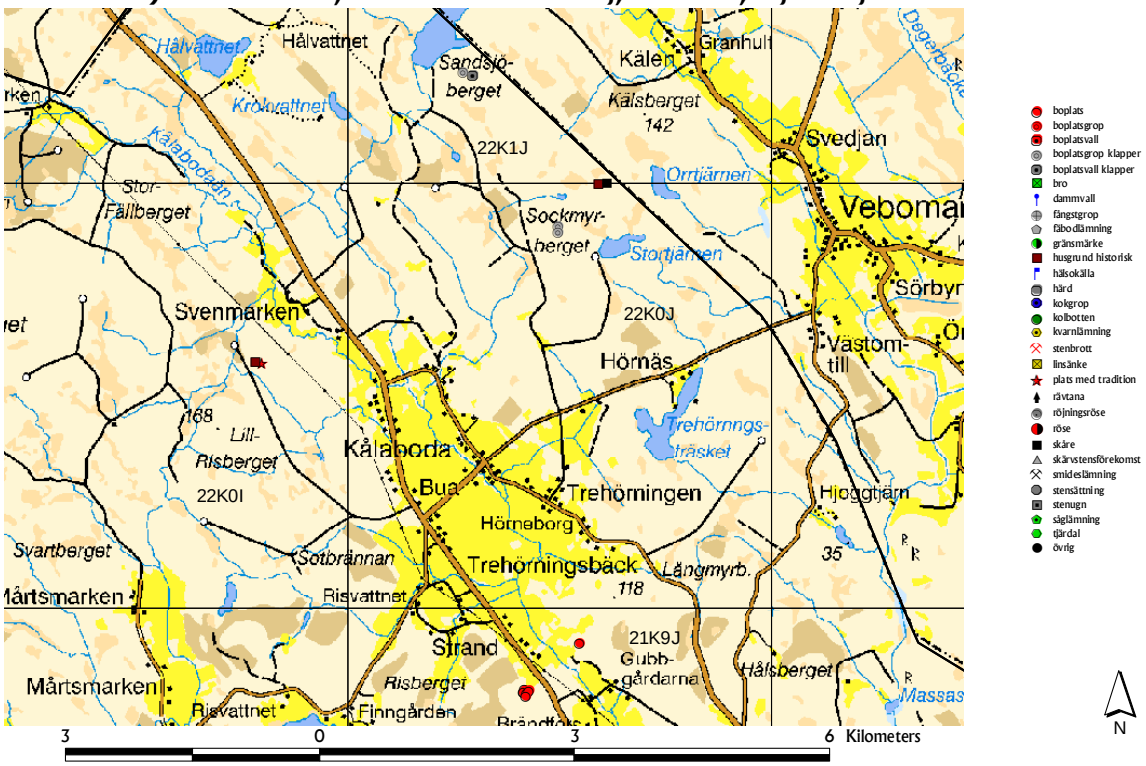

Nysätra socken, kartbladen 21L 7b & 8b

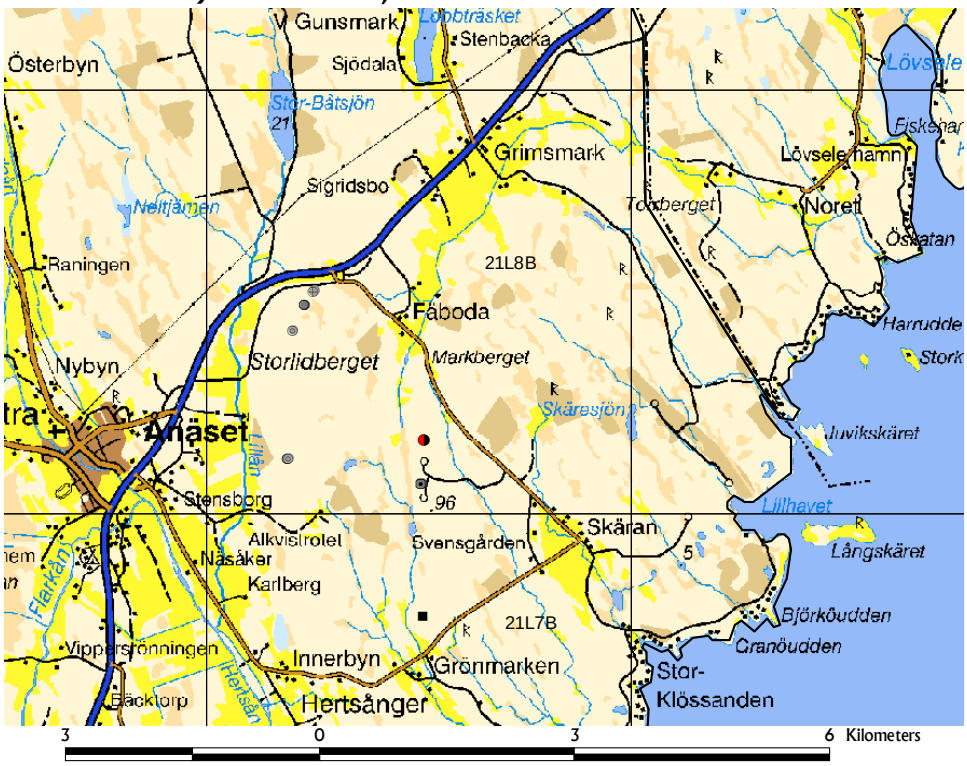

Skellefteå socken, kartbladen 22K 8c & 8d

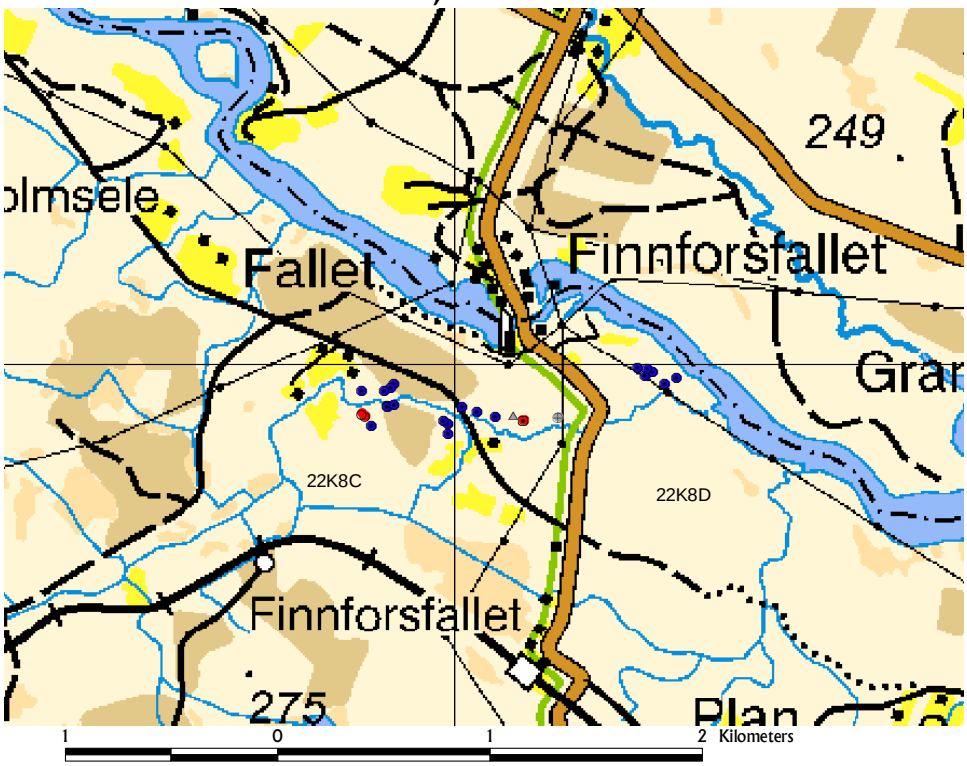

Stensele socken, kartbladen 22H 7g, 22H 8f & 8g

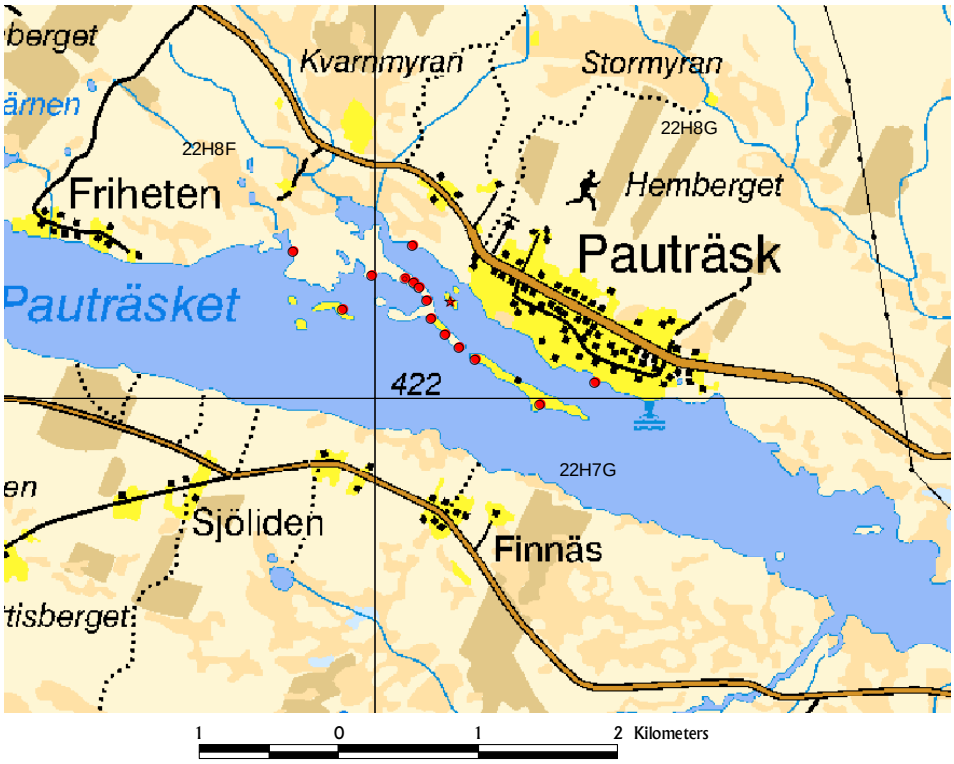

Stensele socken, kartbladen 22H 9d, 23H 0c & od

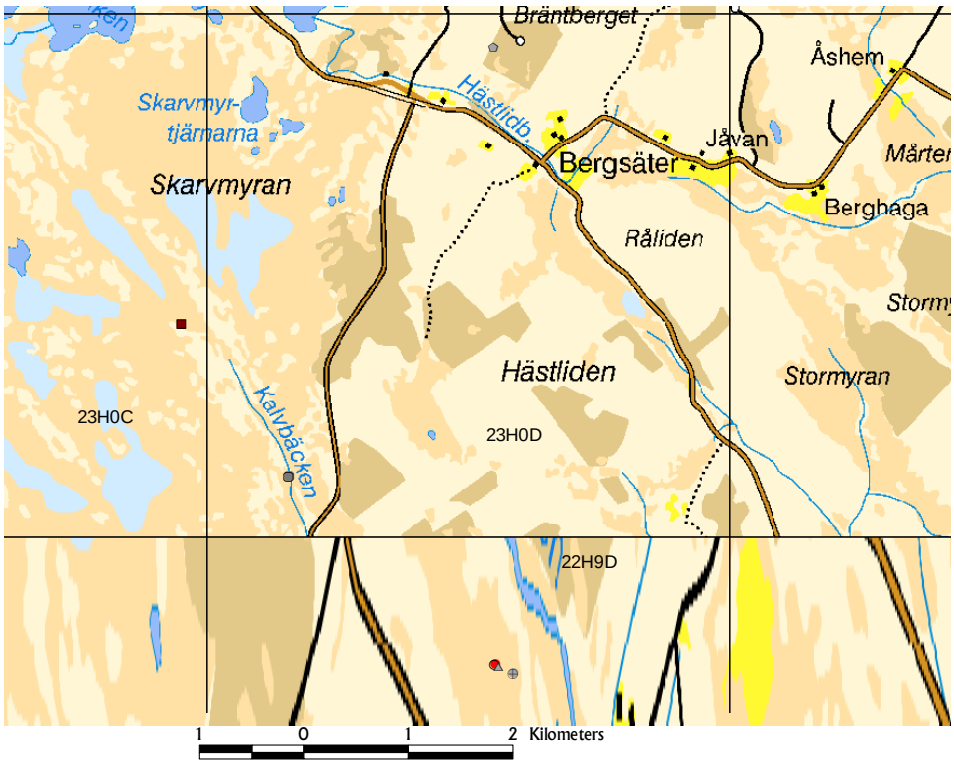

Stensele socken, kartbladet 23H 2-3 e-f

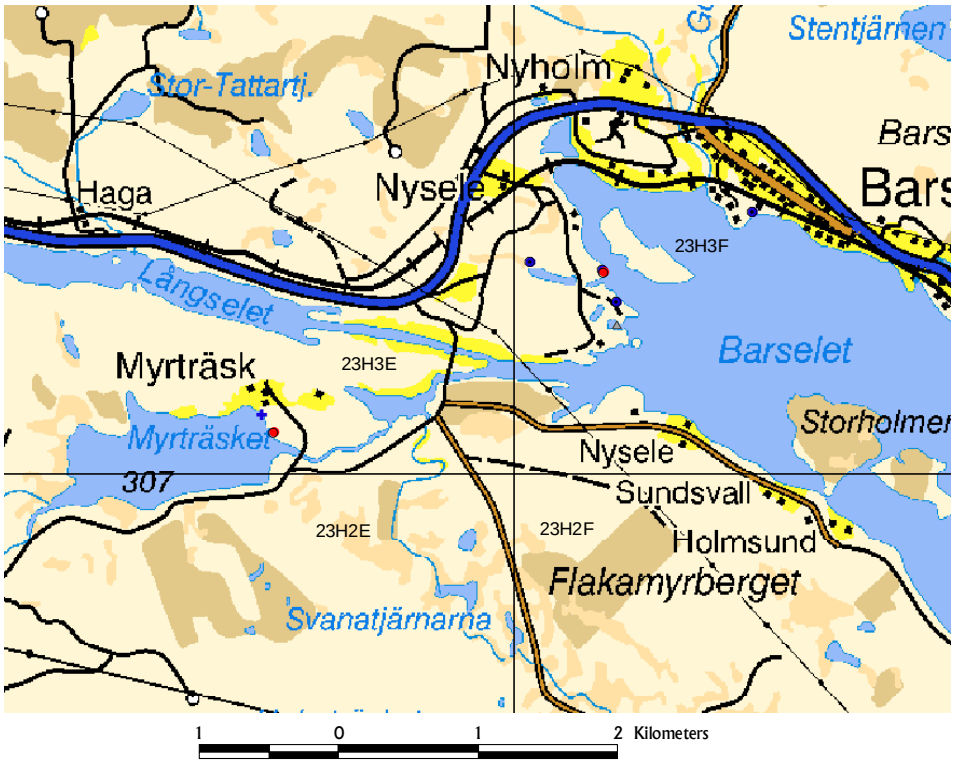

Stensele socken, kartbladet 23H 2-3 i-j

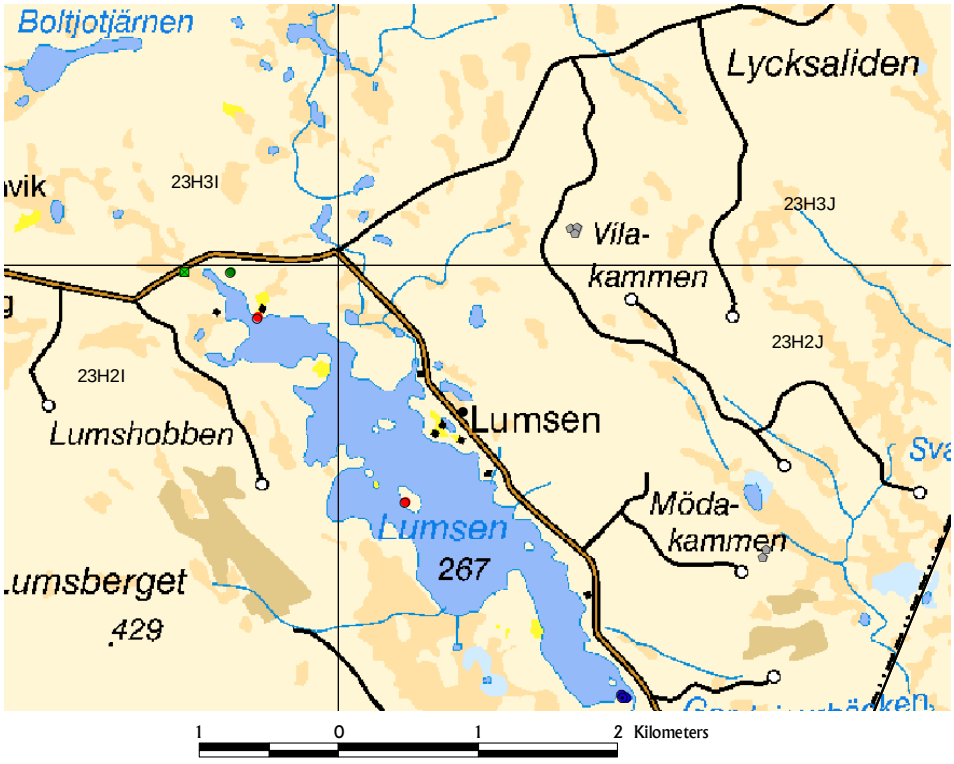

Sävar socken, kartbladet 21K 1g

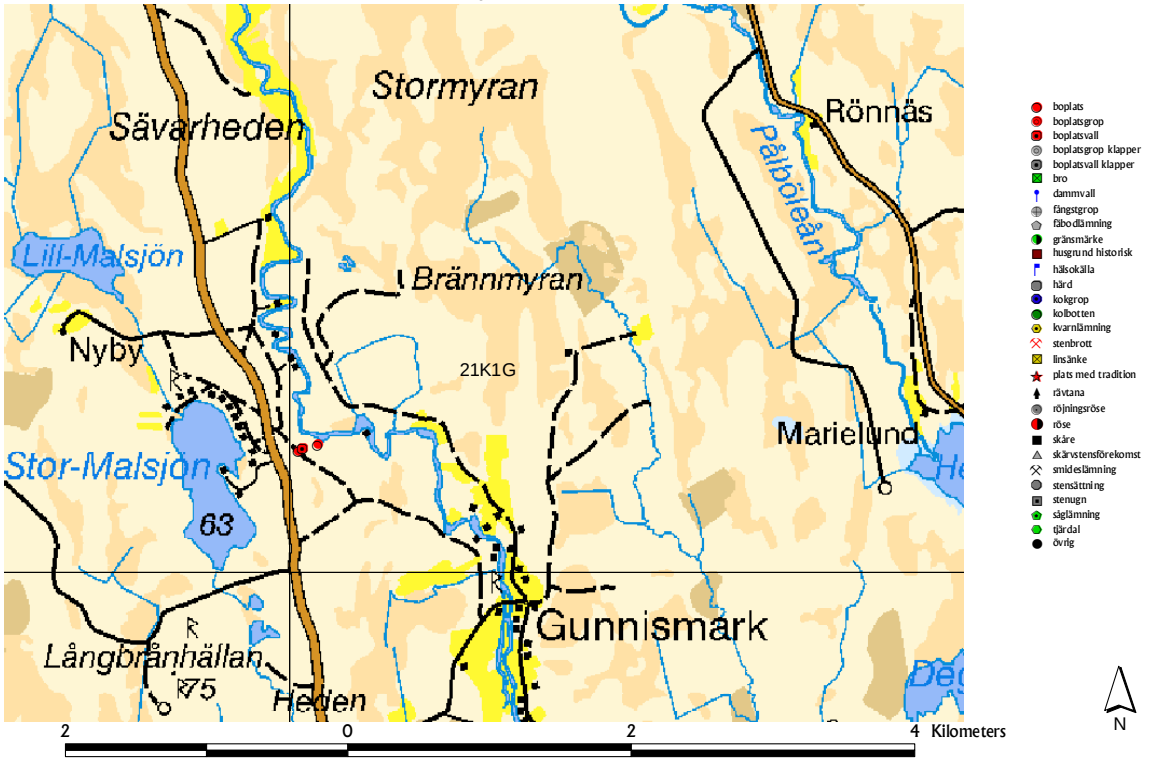

Umeå socken, kartbladet 20K 3d

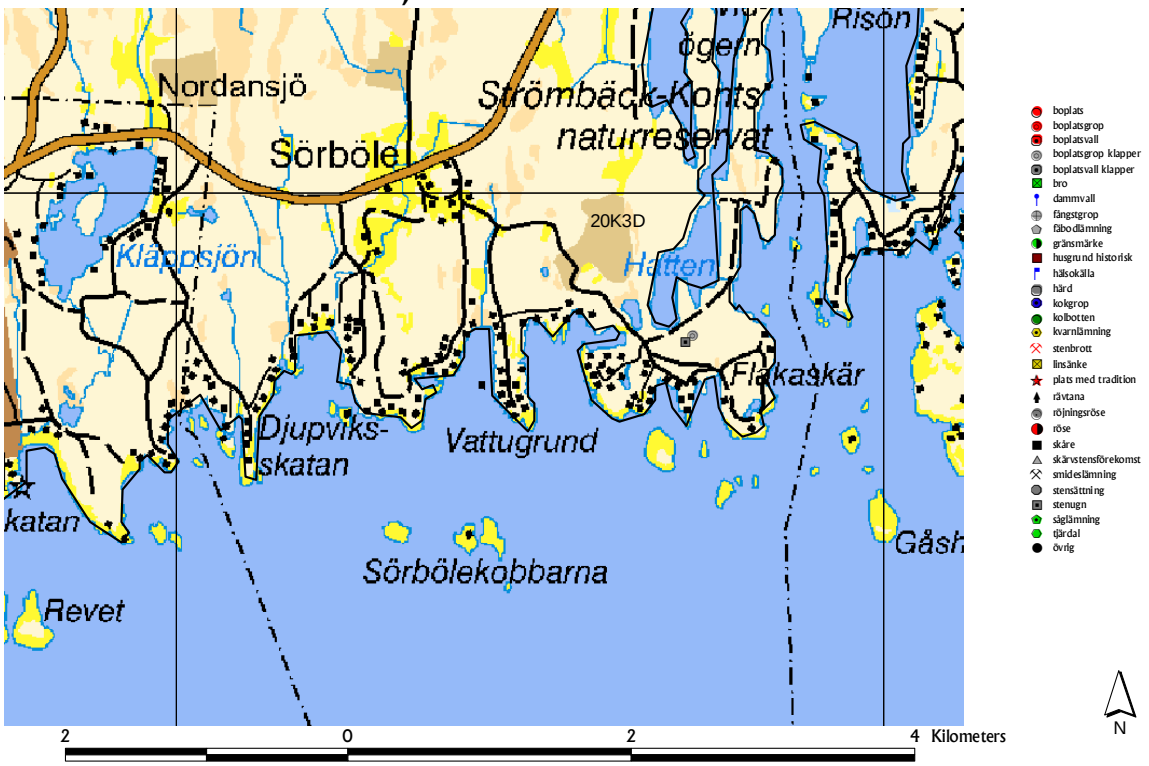

Umeå socken, kartbladet 21K 1c

Vilhelmina socken, kartbladet 22G 2-3 i-j

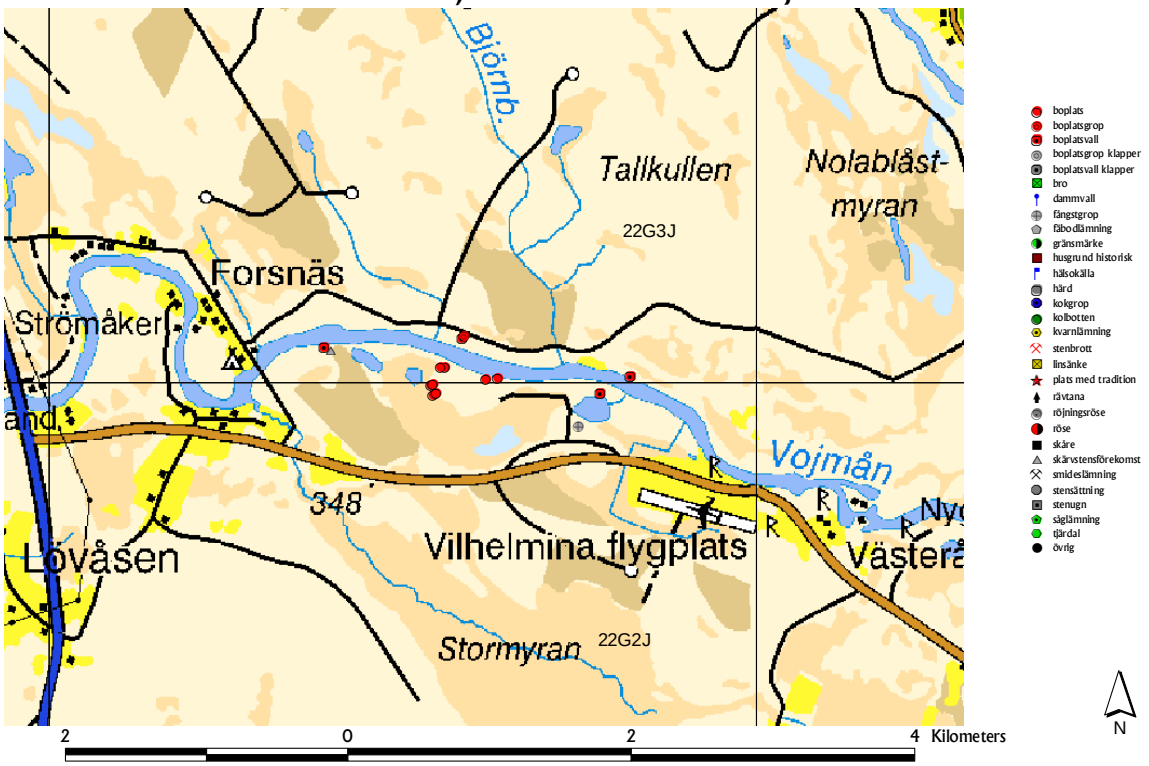

Länsstyrelsen
Västerbottens län

VÄSTERBOTTENS
MUSEUM

Riksantikvarieämbetet

Box 6083, 906 03 Umeå
Telefon 090-17 18 00. Telefax 090-77 90 00.
info@vasterbottensmuseum.se
www.vasterbottensmuseum.se